

Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту
Республіканський науково – методичний кабінет
Федерація шашок України

ЗАТВЕРДЖУЮ
Президент Федерації шашок України

А.В.Яценко
2009 року

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник Міністра України
у справах сім'ї, молоді та спорту

М.В. Дутчак
2009 року

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

з шашок

для дитячо-юнацьких спортивних шкіл,

Київ 2009

Шашки – 64 і шашки - 100.

Навчальна програма для дитячо – юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо – юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності.

Програму підготували:

Куколева І.Ю. – майстер Ф М Ж Д, тренер – викладач СДЮШОР ХШШЦ (м Херсон), голова Тренерської Ради Федерації шашок України;

Компанієць О.Л. – директор ДЮСШ №8 (м. Запоріжжя)

Мариненко Д.С. – заслужений тренер України з шашок.

Сечин Л.В. – директор Новотороїцького шахово-шашкового клубу (Херсонська обл.)

ПРОГРАМА обговорена та ухвалена Федерацією шашок України, отримала експертну оцінку фахівців Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства науки та освіти України й Вченої ради ДНДІФКС.

В С Т У П

Розробка програми зумовлена застарілістю навчальної програми для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності, а також потребою мати в Україні єдиний офіційний нормативний документ, що регламентував би роботу тренерів з шашок і сконцентрував би основні сучасні вимоги до підготовки шашкістів на різних етапах багаторічного тренування.

При розробці програми враховано найцінніше з минулих видань, а також матеріали чинних нормативних документів про роботу спортивних шкіл та новітні методики та засоби інформації.

Істотні, навіть революційні зміни в методиці спортивного тренування шашкістів вносять сучасні інформаційні та комп'ютерні технології, за допомогою яких поряд з базовими методами підготовки з'являються нові, засновані на використанні персональних комп'ютерів, шашкових програм та Інтернету. Спеціальна підготовка юних шашкістів на сучасному етапі зазнає істотних змін та одержує додаткові можливості, які раніше неможливо було технічно реалізувати. Важливо врахувати, що деякі діти починають свою шашкову кар'єру з 5 років, досягаючи майстерності або навіть гротмейстерської сили в 12-14 років. Різке зростання кількості змагань як з класичних, так і швидких та з блискавичних шашок призвело до того, що зараз шашкісти-професіонали звичайно грають більше ста партій за рік, у той час як ще в середині минулого століття - у два рази менше. Часта участь у змаганнях вимагає спеціальної підготовки. Електронні годинники з різними режимами дозволяють застосовувати різні контролю часу. Сучасний шашкіст повинен вміти пристосовуватися до гри з різними контролями, тим більше що навіть на найважливіших змаганнях (чемпіонати світу та Європи) можуть застосовуватися одразу кілька форм: "класичні", "швидкі", "блискавичні" шашки. Сучасні технології сприяли різкому розвитку шашок у світі. Стрімко розвиваються програми навчання шашок у школі, проводяться в життя спеціальні державні програми. У деяких країнах (наприклад, Росія, АР Саха Якутія, АР Башкірія) шашки являються шкільним предметом. Вагомі поправки до підготовки вводяться в зв'язку з новими умовами для спортсменів, які виникли у незалежній Україні. Зокрема, вони здобули прямий вихід на змагання чемпіонатів світу та Європи, у т. ч. серед юнаків і дівчат у чотирьох вікових категоріях (до 10, 13, 16, 19 років). Необхідність проведення в Україні дитячо-юнацьких змагань у цих вікових категоріях висунула вимогу підвищити ефективність занять у групах початкової підготовки, щоб їх вихованці могли з честю представляти країну на міжнародній арені, здобувати більший обсяг знань і вмінь для подальшого підвищення майстерності на наступних етапах спортивної підготовки. Тому виникла потреба зробити перший етап спортивної підготовки базовим, підвищивши на ньому вимоги до тренерів та учнів. У пропонованій програмі врахована ця вимога і наведений навчальний тематичний матеріал для занять у групах початкової підготовки на базовому етапі в ускладненому обсязі з урахуванням сучасних теоретично-практичних даних. Програма зорієнтована на те, щоб учні: досягали високого рівня практичної майстерності на всіх етапах спортивної підготовки; здобували фундаментальний обсяг теоретичних знань на сучасному рівні; засвоювали вміння плідно займатися практичним аналізом і дослідницькою роботою, що є підґрунтям підвищення класу гри і спортивних результатів; засвоювали та в повсякденному житті дотримувались вимог морально-психологічної та загально фізичної

підготовки; здобували капітальний обсяг знань з таких галузей шашкової культури, як історія шашок, шашкова література, володіння комп'ютерною технікою, класична спадщина, традиції української шашкової школи. Вже впродовж років незалежності України її шашкісти гідно виступають на міжнародній арені. Вікторія Мотричко здобула золоту медаль на Інтеролімпійських іграх у Пекіні у 2008р., Дарина Ткаченко з 2004 року і по цей час є чемпіонкою світу серед жінок з шашок-100, Сергій Белошеев є чемпіоном світу серед чоловіків з шашок-64, Юлія Макаренкова на протязі 1993-2008 років була п'ятикратною чемпіонкою світу серед жінок з шашок-64, є діючою чемпіонкою світу серед жінок з шашок-64, Валерій Гребьонкін був чемпіоном світу серед чоловіків 1998 року з шашок-64. Чемпіонами світу та Європи серед молоді, юнаків і дівчат у різних вікових категоріях були: Вікторія Мотричко з Одеси, Сергій Белошеев з Криму, Юрій Анікеєв, Владислав Мазур, Людмила Свірь, Наталя Єсіна, Владислав Фрідман та Олексій Козунь – всі з Харькова, Артем Іванов, Олена Коротка, Олег Черняк, Катерина Котенко, Іван Антоненко, Аліна Галяга-всі з Дніпропетровська, Богдан Панченков та Олександр Малафеевський із Запоріжжя, Надія Чижевська з Донецька, Денис Шкатула та Сергій Юрченко з Вінниці; багато наших юнаків і дівчат здобували срібні та бронзові нагороди. Успіхи вихованців української шашкової школи останнього десятиріччя нелегко перерахувати. Відтак перед українською школою шашок стоїть почесне завдання не лише закріпити ці досягнення, а й розвинути їх, створити надійний резерв. І від роботи з юними шашкістами в спортивних школах країни залежатиме дуже багато.

1. РЕЖИМ І НАПОВНЮВАНІСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ГРУП

Рік Навчання	Кількість учнів у групі	Кількість навчальних годин на тиждень	Вимоги до спортивної підготовленості
Групи початкової підготовки			
Перший	12	6	без розряду
Більше першого	10	8	1 юнацький розряд
Групи попередньої базової підготовки			
Перший	8	12	3 розряд
Другий	8	14	3-2 розряди
Третій	7	18	2 розряди
Більше третього	7	20	2-1 розряд
Групи спеціалізованої базової підготовки			
Перший	6	24	1 розряд
Другий	5	26	1 розряд - кмс
Більше другого	5	28	кмс
Групи підготовки до вищих спортивних досягнень			
Увесь термін	3	32	мс

Примітки:

1. Мінімальний вік учнів для зарахування – 6 років, мінімальний вік учнів може бути зменшений не більш як на один рік.

2. Згідно регламентів міжнародних і національних змагань для підвищення конкурентноздатності спортсменів рекомендуються наступні нормативи тривалості навчально – тренувальних занять: (в академ. год.):

- Групи початкової підготовки – не більше 3
- Групи попередньої базової підготовки – не більше 4
- Групи спеціалізованої базової підготовки – не більше 5
- Групи підготовки до вищих спортивних досягнень – не більше 6

Можливе проведення двох занять з однією групою протягом доби при умові перерви між заняттями не менше 1 академічної години.

3. Дозволяється розподіл навчального навантаження у навчально-тренувальних групах третього та четвертого року навчання, групах спортивного удосконалення, групах вищої спортивної майстерності – не більш між двома тренерами.

Сумарне навантаження не повинно перевищувати максимальну кількість навчальних годин, затверджену для цієї групи програмою.

4. Максимальний вік учнів визначається згідно Типового положення про ДЮСШ, СДЮШОР та ШВСМ або іншими нормативними актами, що регулюють їх діяльність. Вікові обмеження не поширюються на членів, кандидатів та резерв збірної команди України та на спортсменів, які виконують нормативні вимоги ГСБП більше 2 року навчання.

2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

2.1. Цілі та завдання спортивної підготовки

Спортивна підготовка в шашках-багаторічний, цілорічний, спеціально організований процес всебічного розвитку, навчання та виховання учнів. Головна мета спортивної підготовки учнів-успіхи в чемпіонатах України, області чи міста і далі-досягнення високих результатів у змаганнях світового та європейського рангу. Частковою метою є здобуття вихованцями школи звань гросмейстера, міжнародного майстра, майстра спорту України, кандидатів у майстри спорту. Основні завдання спортивної підготовки з шашок: прищеплення стійкої зацікавленості до шашкового спорту; набуття спеціальних знань, умінь і навичок, потрібних для успішних виступів у змаганнях; засвоєння основних засад психологічно-вольової та фізичної підготовки; виховання високих морально-етичних якостей; засвоєння основних принципів шашкової естетики (прагнення до ідеально точної гри, до пошуків правильних і водночас глибоких, оригінальних і зовні красивих рішень за шатківницею тощо), застосування їх у практичній грі з метою вдосконалення спортивної майстерності.

2.2. Зміст спортивної підготовки

Оскільки шашки належать до так званих гіподинамічних (нем'язкових) видів спорту, в яких головне навантаження припадає на інтелектуальні зусилля, основним видом спортивної підготовки в них є спеціальна шашкова підготовка. Її складові: а) теоретична підготовка (загальна теорія шашок, теорія дебюту, середина гри й ендшпілю, шашкова історія та література); б) спеціальна практична підготовка (аналіз партій та позицій, контрольні роботи, реферати учнів, конкурси розв'язання композицій, комбінацій тощо, індивідуальні заняття, участь у кваліфікаційних і тренувальних змаганнях). Доконечними допоміжними видами спортивної підготовки в шашках є психологічно-вольова та фізична підготовки.

2.3. Принципи спортивної підготовки

Спортивна підготовка шашкіста має свою специфіку, що ґрунтується переважно на таких принципах: а) педагогічні (дидактичні): принцип свідомого та активного ставлення учнів до занять (під час викладання матеріалу-чергування лекційної форми висвітлення теми із методом запитань і відповідей тощо); принцип наочності (розкриття теми на прикладах з практики, показ партій, фрагментів, композицій з коментарем і спільним обговоренням); принцип систематичності (учні повинні мати окремі зошити для нотаток з кожного тематичного розділу теоретичної та практичної підготовки, де в систематизованому вигляді відбиватиметься його курс від простого до складного); принцип приступності (найуспішніше працюють тренери з шашок, які поєднують заняття і виклад теми образними й дотепними аналогіями, порівняннями, влучними афористичними формулами); принцип індивідуалізації (з певного етапу занять тренер має приділяти персональну увагу окремим учням, аж до роботи з ними за індивідуальними планами); б) спортивні: принцип скерованості до найвищих досягнень (досвідчені тренери, які націлюють учнів змалку на максимальну мету - стати гросмейстером, чемпіоном світу, спонукають їх працювати без жодних послаблень, як правило, досягають більших успіхів); принцип універсалізації (тренер повинен дбати, щоб кожен учень оволодів

якомога більшим обсягом знань, умінь і навичок, був спроможний добре орієнтуватися в найрізноманітніших ігрових ситуаціях); принцип поглибленої спеціалізації (при розкритті індивідуальних здібностей учня раціонально розвивати його найсильніші риси, водночас не допускаючи регресу в інших).

2.4. Етапи багаторічної підготовки

Багаторічна підготовка шашкістів має специфічний розподіл на етапи, який не в усьому збігається з встановленими назвами навчальних груп. 1 - етап початкової підготовки - групи початкової підготовки. 2 - етап попередньої базової підготовки – групи попередньої базової підготовки. 3 - етап спеціалізованої базової підготовки: групи спеціалізованої базової підготовки. 4 - етап підвищення спортивної майстерності - групи вищої спортивної майстерності.

2.5. Зміст роботи на етапах підготовки

Основним змістом першого етапу є фундаментальна спеціальна шашкова підготовка:

1. Ознайомлення учнів з історією походження і розвитком шашок, з боротьбою за першість світу, творчістю видатних шашкістів, у тому числі українських.

2. Засвоєння основних знань, умінь і навичок у всіх трьох стадіях шашкової партії.

3. Практична гра в необтяжливих для дітей цього віку формах змагань («легкі» партії з однолітками, сеанси одночасної гри, участь у вікторинах, конкурсах та інших подібних заходах).

Основним змістом другого етапу є поглиблена підготовка:

1. Поглиблене засвоєння учнями знань з усіх розділів теорії шашок.

2. Засвоєння навичок аналізу.

3. Засвоєння методів самостійної роботи над удосконаленням практичної майстерності, поглибленням теоретичних знань.

4. Започаткування підготовки індивідуального дебютного репертуару.

5. Участь у змаганнях на рівні старших розрядів.

6. Засвоєння початкових принципів психологічно-вольової підготовки.

7. Закріплення навичок систематичної фізичної підготовки, додержання правил спортивного режиму.

8. Засвоєння знань і навичок з суддівства та тренування в групах початківців.

Основним змістом третього етапу є спортивне удосконалення:

1. Подальше удосконалення спеціальної шашкової підготовленості, поглиблення теоретичних знань.

2. Активна участь у змаганнях старших розрядів з метою досягнення спортивних результатів на рівні майстра спорту.

3. Аналітична робота.

4. Досягнення високого рівня психологічно-вольової та фізичної підготовленості.

5. Активна участь у суддівстві змагань, тренерська діяльність.

6. Збільшення обсягу роботи за індивідуальними планами.

Основним змістом четвертого етапу є підвищення спортивної майстерності:

1. Заняття за індивідуальними планами спеціальної підготовки. Робота з комп'ютером.

2. Активна участь у змаганнях всеукраїнського та міжнародного рівня з метою досягнення максимально можливих спортивних результатів.

3. Підтримання високого рівня психологічно-вольової та фізичної підготовленості.

2.6. Вікові особливості навчання на різних етапах багаторічної підготовки

Етап початкової підготовки

Це вік інтенсивного зростання і розвитку всіх функцій та систем організму дітей. Вважається найсприятливішим для початку регулярних занять шашками та опанування їх базових засад. Діти в цьому віці легко «схоплюють» навчальний матеріал. Здобуті практичні навички закріплюються на десятки років наперед. Шашкісти, які почали систематично займатися шашками в цьому віці, набувають підвищену здатність до швидкої орієнтації в технічно складних позиціях, до точного розрахунку

форсованих варіантів, зокрема в цейтнотних і наближених до них обставинах, здатні інтуїтивно знаходити оптимальні рішення. Цим славилися, наприклад, Вірсма, Сейбрандс, Дибман, у наші часи - Белошеев, Мотричко, Шварцман. Водночас, навіть гросмейстери високого класу, які за різних обставин розпочали заняття шашками в пізнішому віці, частіше припускалися істотних недоглядів і прорахунків, навіть перебуваючи на вершині своєї спортивної кар'єри (Куперман, Гантварг, Щеголев). З іншого боку, тривалість активної уваги, зосередженості та розумової працездатності є не великою - до 15 хв., тому навантаження мають бути невеликого обсягу й помірної інтенсивності.

Заняття слід робити емоційними, багатоплановими. Кількість одноразових вказівок обмежити. Основними методами мають бути наочний та ігровий.

Етап попередньої базової підготовки

Розвинення підліткового організму, зокрема інтелектуальних здібностей, проходить інтенсивно. Значного розвитку досягає кора головного мозку. Друга сигнальна система, слово набувають дедалі більшого значення. Учні в цьому віці спроможні витримувати підвищені загальні навантаження, порівняно легко засвоюють складний теоретичний матеріал. З іншого боку, в поведінці учнів відзначається зростання переваги збудження над гальмуванням. Реакції за силою і характером частіше стають неадекватними щодо чинників, які їх спричинили. Це вимагає від тренера на даному етапі проявляти більше терпіння та наполегливості. Слід індивідуально і дуже обережно дозувати навантаження, турбуватися про повноцінний відпочинок і відновлення, регулярно здійснювати лікарський контроль. Важливою ланкою є «виховання гальм», створення спокійної обстановки, атмосфери доброзичливості та взаєморозуміння. У цьому віці окремі підлітки спроможні досягати різкого підвищення спортивних результатів, виконувати майстерські, подеколи навіть гросмейстерські нормативи (Юлія Макаренкова, Вікторія Мотричко, Харм Вірсма, Тон Сейбрандс, Олександр Шварцман).

Етап спеціалізованої базової підготовки

Для юнацького віку характерним є високий рівень функціональної досконалості, готовності до значних навантажень. У цьому віці можна чекати помітного зростання спортивних результатів, а в окремих випадках навіть здобуття світової першості. Водночас деякі учні, не відчуючи швидкого прогресу в своїй грі, починають втрачати інтерес до занять у школі, а то й взагалі до шашок. Важливо, щоб тренер знайшов підхід до найобдарованіших з цих учнів, зумів переконати їх проявити терпіння й наполегливість у заняттях, щоб зміцнити передумови для результативного «стрибка».

Етап підготовки до вищих спортивних досягнень

Заняття на цьому етапі вимагають індивідуального підходу до кожного учня з урахуванням тих самих особливостей розвитку його організму, що й на попередньому етапі підготовки.

2.7. Структура навчальних занять

На етапі початкової підготовки схема заняття може бути така:

- перевірка домашнього завдання;
- ознайомлення з темою заняття і навчальним матеріалом;
- засвоєння теми за допомогою практичних вправ;
- запис домашнього завдання.

Тривалість теоретичної частини заняття не повинна перевищувати 20-30 хв. На наступних етапах підготовки ця тривалість може збільшуватися, а структура занять має урізноманітнюватися за рахунок включення таких складових, як аналіз найсвіжіших партій у турнірах високого рангу, зустріч з гросмейстером, виступи учнів-спортсменів з рефератами, конкурси, вікторини тощо.

3. ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ СПОРТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Теоретична підготовка

На різних етапах спортивної підготовки характер теоретичних занять має якісні особливості. На етапі початкової підготовки учень має здобути основний обсяг теоретичних знань, підкріплений відповідним обсягом практичних умінь і навичок, в усіх розділах шашкової майстерності. Діти, які спромоглися опанувати ці досить високі програмні вимоги, відтак мають усі підстави для подальшого підвищення свого класу гри та досягнення результатів високого рівня.

На етапі попередньої базової підготовки в навчально-тренувальних групах учні опановують ті ж самі розділи теорії шашок, але на дедалі складнішому рівні. Набагато більше часу приділяється їх самостійній роботі над засвоєнням тих чи інших тем. На етапі спеціалізованої базової підготовки, де до занять допускаються лише вихованці школи на рівні 1 розряду та кандидатів у майстри спорту, ці заняття набувають вже більш консультативного характеру. Тренер і спортсмени спільно займаються складною аналітичною роботою над шашковим матеріалом, який має безпосереднє відношення до конкретної теоретичної та практичної підготовки вихованців школи.

На етапі підвищення спортивної майстерності в групах вищої спортивної майстерності спортсмени згідно з Положенням про ДЮСШ займаються за індивідуальними планами підготовки, затвердженими директором школи. Характер теоретичних занять є суто консультативним.

У практиці навчання шашкістів випробовувалися два основних методи побудови занять: лінійний та концентричний (комбінований). Перший метод передбачає викладання тематичного теоретично – практичного матеріалу шляхом поступового нагромадження обсягу інформації та ускладнення завдань щодо його засвоєння за програмою. За другим методом тематичні розділи вивчаються не поспіль один за одним, а частками. І хоча при цьому порушується цілісність сприйняття учнями теми, зате самі заняття стають різноманітнішими й дозволяють за певний період охопити відразу одну-дві чи більш тем з кожного розділу. Лінійний метод виправдав себе для вивчення порівняно невеликих за обсягом тем. Викладання цілих розділів, як правило, здійснюється концентричним методом. Наприклад, протягом тижня одне заняття присвячується дебюту, одне – середині гри, одне – ендшпілю. Потім так само вивчаються наступні теми цих розділів, при цьому є змога повернутися до попередніх тем, щоб закріпити знання розглянутого матеріалу. Тренер-педагог повинен правильно організувати процес занять. Для організації роботи можна використати специфічні для фізичної культури методи тренування: фронтальний; груповий; метод індивідуальних завдань. Крім того, рекомендується застосовувана зараз у практиці роботи багатьох шашкових шкіл організаційно-методична форма занять, умовно названа «коловим тренуванням». На практиці у шашковій педагогіці існують типові форми занять: бесіда; семінар; диспут (консультаційні партії); лекція; робота з літературою; розгляд та аналіз партій-першоджерел; заняття з теорії дебюту, міттельшпілю, ендшпілю; змагання з швидких шашок, бліцтурніри, конкурси рішення позицій; контрольні та заняття-іспити, сеанси одночасної гри; робота з комп'ютером.

Застосування фронтального методу передбачає таку організацію роботи учнів, за якої вся група виконує яке-небудь одне, загальне для всіх завдання. Переважно цей метод може мати місце у вступній та заключній частинах заняття, але іноді й в основній, особливо в молодших групах. Фронтальний метод здебільшого використовується при проходженні не дуже складного матеріалу програми на етапі первісного навчання та з дітьми 6-7 років. Це обумовлене тим, що дітям молодшого шкільного віку при виконанні завдання потрібно безпосереднє керівництво тренера-педагога. Як правило, застосування фронтального методу не вимагає складного устаткування й особливо ефективно при перегляді міні-партій. За групового методу організації роботи учнів група ділиться на відділення, кожне з яких виконує своє завдання. Груповий метод частіше використовується на тренуваннях зі старшими спортсменами при проходженні досить складного матеріалу, коли тренеру-педагогу потрібно приділяти велику увагу учням, що засвоюють складний матеріал, і надавати їм допомогу. Окремі групи учнів можуть отримувати завдання, що відповідають різним етапам вивчення матеріалу й різному ступені складності. Груповий метод забезпечує диференційований підхід до учнів у процесі навчання. Його застосування дає реальну можливість привчити учнів до самостійних занять, залучаючи для допомоги актив.

Метод індивідуальних завдань передбачає самостійне виконання завдань, запропонованих учителем або обраних учнями. У молодшому віці метод індивідуальних завдань допомагає ознайомитися й одержати реальну оцінку підготовленості учнів у тому або іншому дебюті, у тій або іншій частині партії, схильності до того або іншого виду ведення гри. Метод індивідуальних завдань уможливорює диференціювання вправ за змістом і характером навантаження для окремих учнів, може застосовуватися у всіх групах за будь-яких умов. Підґрунтя колового методу складає схема-символ, яка відображає підбір шашкових вправ з послідовною їх зміною при навантаженні, що точно

регламентується, на головні ідеї розвитку шашкових компонентів майстерності. Кожне з нових завдань є розвантажувальним стосовно попереднього. Коловий метод має багато позитивних моментів: заняття цікаві, емоційні, у них використовуються різноманітні завдання, що вимагають оригінальності мислення, розвивають творчий підхід, а отже, розумову активність. Ця найбільш ефективна форма підготовки перед змаганнями разом з тестуванням дозволяє спортсмену краще відчувати свій стан, спортивну форму, визначити швидкість розрахунку, на що опиратися й чого уникати під час гри. При цьому спортсмен одержує об'єктивну інформацію про плюси та мінуси своєї гри. Колове тренування максимально наближає умови занять до ігрових. Доцільно використовувати таку організаційно-методичну форму, переслідуючи конкретні завдання, наприклад: у групах 1-4-го років навчання-для розвитку рахункових здібностей та вироблення впевненості при прийнятті рішень; у групах 4-5-го років навчання-для оцінки позиції й складання плану гри, підтвердженого варіантами; у групах 3-7-го років навчання - для удосконалювання техніки реалізації переваги, техніки гри в ендшпілі. До тренера при організації колового тренування ставляться вимоги глибокої шашкової ерудиції: добре підготувати серію колових завдань, уміло міняючи їх на більш важкі або легкі. Комплексне тренування містить у собі елементи перерахованих вище методів тренувань. При проведенні комплексного тренування потрібно включати декілька різних видів робіт. Специфічність викладання шашок полягає в тому, що до більшості тем доводиться повертатись на всіх наступних етапах навчання, але на все більш складному рівні.

3.2. Практична підготовка

Умовно можна виділити такі основні різновиди практичної підготовки: навчально-ігрова, змагальна та аналітична практика. Навчально-ігрова практика здійснюється у вигляді навчальних партій, вправ, тренувальних змагань. Ця практика - найближча до тематичних розділів теорії шашок, які водночас вивчаються в групі. Наприклад, триває вивчення актуальних варіантів з дебютного репертуару учнів. Учні пропонується зіграти кілька партій за тим чи іншим дебютним варіантом. Для навчальних партій характерним є те, що спортивна мета в них відступає на другий план проти мети навчальної. Тренер, коли вважає за потрібне, може запропонувати гравцям з якогось моменту припинити перебіг партії та переграти її, замінивши невдалий хід доцільнішим, аби зустріч вийшла повчальнішою. Далі тренер може запропонувати учням вправи: в якомусь варіанті оцінити позицію, визначити плани сторін, знайти найкращий хід тощо. Нарешті, можна провести за скороченим регламентом часу цілий турнір, в якому всі партії мали б починатися певним дебютом.

Змагальна практика - це передусім сеанси одночасної гри (для учнів молодшого віку) та кваліфікаційні турніри. Тут головне - спортивний результат. Тренер може під час партії звернути увагу учня на ту чи іншу допущену помилку, хоч і забороняючи брати хід назад. Сеанси може давати як сам тренер, так і запрошений шашкіст високої кваліфікації, а то й вихованець цієї ж школи зі старшої групи.

Аналітична практика, як жодна інша, сприяє вихованню здатності самостійно мислити. Її діапазон надзвичайно широкий: систематичне ознайомлення з шашковою літературою, вивчення особливостей шашкових стилів, шкіл і напрямків, ознайомлення з ідеями шашкових задач та етюдів; самостійний (чи за участі тренера та учнів групи) аналіз турнірних і матчевих партій, типових позицій, розробка дебютних систем, розгляд і оцінка творчості суперників, аналіз позицій відкладених партій; складання та поповнення індивідуальної шашкової картотеки (при можливості – комп'ютерної), що включає проаналізовані дебютні системи, теоретичні позиції, типові партії, творчі характеристики суперників, статті та інші навчальні матеріали.

Методи аналізу докладно вивчаються в теоретичному курсі. Закріплення здобутих знань в аналітичній практиці може проходити й у вигляді індивідуальних занять, коли спортсмен виконує якусь аналітичну роботу самостійно, а на заняття подає отримані висновки-реферат, коментар тощо.

Планування практичної підготовки багато в чому залежить від календаря змагань позашкільного масштабу, участь учнів у яких не входить до планової сітки годин. Ті чи інші розділи практичної підготовки мають пристосовуватися до цього календаря. Під час поза сіткових змагань заняття з практичної підготовки включають підготовку до партій, аналіз зіграних партій тощо. Між такими змаганнями плануються планові внутрішньо шкільні змагання (класифікаційні тощо), інші форми практичної підготовки, не пов'язані зі спортивними завданнями.

3.3. Психологічна підготовка

У підґрунті психологічно-вольової підготовки лежать, з одного боку, психологічні особливості виду спорту, з іншого - психологічні особливості спортсмена. Що більша відповідність між ними, то швидше можна чекати високих результатів. У психологічній підготовці шашкіста можна виділити:

- об'єктивну психодіагностику в системі відбору та підготовки; базову психологічну підготовку, яка включає: розвинення таких специфічно важливих для нього психічних функцій та якостей, як логіка мислення, уважність, пам'ять, уява, здатність до аналізу та самоаналізу, цілеспрямованість, ініціативність тощо; психологічну освіту (формування системи спеціальних знань про психіку людини); формування вмінь регулювати свій психологічно-вольовий стан, зосереджуватися перед партією, мобілізувати сили під час партії, протистояти несприятливим впливам тощо;

- психологічну підготовку до занять, яка забезпечує їх максимальну ефективність;

- психологічну підготовку до і під час змагань, яка ґрунтується на базовій підготовці, забезпечує оптимальну готовність шашкіста до спортивної боротьби та включає в себе: а) самоаналіз і самооцінку; б) вивчення та розуміння особливостей поведінки суперників у різних ігрових ситуаціях, ставлення їх до власної гри, їх самооцінку та ставлення до досягнень і гри інших шашкістів; в) дослідження особливостей взаємодії суперників у процесі боротьби.

До проведення занять з психологічно-вольової підготовки залучається фахівець із спортивної психології. Тематика занять з психологічної підготовки:

- психологія протиборства в шашках;

- психологічна взаємодія супротивників;

- психологія атаки та захисту;

- проблема ризику у шашках;

- проблеми інтуїції;

- класифікація ситуацій ризику;

- психологія гри в позиціях динамічної рівноваги;

- підтримання напруження впродовж тривалого часу;

- готовність іти на ризик;

- урахування індивідуальних особливостей партнера в процесі вибору ходу;

- різні ситуації вибору ходу;

- турнірна практика;

- контроль власного стану в процесі турніру.

Випробуванням практичним заняттям з психологічної підготовки є аналіз вирішальних партій визначних турнірів і матчів.

3.4. Фізична підготовка

Шашкові змагання за своєю тривалістю не мають аналогів в інших видах спорту (у середньому 9-16 днів, іноді до 10 год. на день), тому надзвичайно важливою є фізична підготовленість спортсменів, їх витривалість. Фізична підготовка учнів ДЮСШ спрямована на:

- прищеплення навичок додержання вимог здорового способу життя;

- виховання здатності витримувати інтелектуальні та емоційні навантаження;

- підвищення загальної працездатності;

- здобуття високого рівня спортивної форми під час відповідальних змагань;

- загальне оздоровлення і зміцнення основних фізіологічних функцій організму під постійним медичним контролем. План фізичної підготовки може включати передусім спеціальні м'язові вправи для підвищення тонуусу організму, а також систематичні заняття під керівництвом досвідченого тренера-фахівця у спортзалі чи на ігровому майданчику, відвідування плавального басейну, щоденну ранкову гімнастику тощо. Сприятливий фізичний стан шашкіста під час змагань - один з серйозних чинників його успішного виступу.

3.5. Медико - біологічний контроль

Основна специфіка шашок полягає в тому, що вони належать до гіподинамічних (нем'язкових) видів спорту, яким притаманні такі особливості:

- широкий віковий діапазон (від дитячого дошкільного віку до похилого);

можливість активної участі в змаганнях осіб з послабленим фізичним станом і навіть з деякими відхиленнями у стані здоров'я, у т.ч. інвалідів(проводяться чемпіонати серед сліпих, глухонімих тощо); значне інтелектуальне та емоційне напруження на фоні гіподинамії, що може негативно впливати на фізіологічний стан шашкіста.

Ці особливості вимагають проводити регулярний медичний контроль за станом здоров'я учнів - початкове та поточне обстеження. Їх виконує лікар, який працює в тісному контакті з лікарсько - фізкультурним диспансером, кабінетом лікарського контролю поліклініки, тренерами. До його обов'язків входять: організація диспансерного спостереження і лікарського контролю за станом здоров'я учнів; проведення профілактичних і лікувальних заходів; проведення з учнями та їх батьками бесід з питань режиму, гігієни, загартування, самоконтролю, раціонального харчування, профілактики захворювань тощо.

Діти, зараховані до ДЮСШ, мають стати на облік у лікарсько-фізкультурному диспансері, де відтак перебуватимуть під постійним контролем . Двічі на рік учні мають пройти обстеження. Чимала роль належить медичним профілактичним заходам.

3.6. Педагогічний контроль

Головним критерієм оцінки перспективності учнів є їх спортивні результати, але це далеко не єдиний вагомий критерій. Досвідчений тренер, розглядаючи партії учня, обов'язково звертає увагу на якість гри, на його здатність до аналізу тощо. З метою об'єктивного визначення сильних і слабких сторін у шашковій підготовці учня застосовують також регулярні контрольні заняття. Традиційна форма таких занять – розв'язання шашкових позицій з подвійною метою: а) визначити особливості досягнутого учнем рівня підготовленості; б) допомогти йому в розвиненні компонентів шашкової майстерності.

Спеціалізовані перевірки такого роду в спорті називають тестами. У шашковій педагогіці тестування набуває дедалі ширшого розповсюдження, допомагаючи вести регулярний контроль за рівнем підготовленості юних спортсменів, а також правлячи цілям відбору, визначенню індивідуальних особливостей мислення шашкістів. Можна запропонувати 10 завдань, на розв'язання кожного дається фіксований час - 5-10 хв. (до падіння прапорця на шашковому годиннику). Конкурс провадиться без перерви, триває близько 1 год. Завдання слід відбирати, враховуючи передусім рівень підготовленості учнів. Якщо тестування має за мету перевірити міцність засвоєних знань, приклади добираються з розглянутого на заняттях матеріалу. Тести на перевірку певних здібностей учнів складають з прикладів на відповідну тематику.

3.7. Виховна робота

Мета виховної роботи - сприяти формуванню особисті спортсмена як громадянина, людини високих морально-вольових якостей, котра серйозно і самовіддано ставиться до обраного виду спорту. Виховними засобами є передусім особистий приклад і педагогічна майстерність тренера, а також атмосфера працелюбності, взаємодопомоги та творчості в колективі, наставництво старших спортсменів, високоякісна організація навчального процесу тощо. Основні виховні заходи: урочистий прийом вступників; випускні урочистості; організація спеціалізованих шашкових свят; змагальна діяльність учнів та її аналіз; систематичне підбиття підсумків навчальної та спортивної діяльності учнів; проведення тематичних свят; зустрічі зі знайомими спортсменами; екскурсії, культпоходи до музеїв, виставок тощо; оформлення стендів і стінгазет та ін.

3.8. Інструкторська та суддівська практика

Упродовж усього періоду навчання тренер готує собі помічників, залучаючи шашкістів старших розрядів до занять з молодшими спортсменами та до суддівства змагань. На етапі попередньої базової підготовки для спортсменів слід організувати спеціальний семінар з підготовки громадських тренерів і суддів. Наприкінці семінару слухачі складають залік з теорії та практики, який оформлюється протоколом, де кожному виставляються оцінки з теорії, практики та підсумкова оцінка. Присвоєння

звань «Громадський суддя зі спорту» та «Юний інструктор зі спорту» оформлюється наказом чи розпорядженням по ДЮСШ.

Для складання програми семінару з підготовки інструкторів можна скористатися матеріалами даної навчальної програми. Основною частиною програми семінару, спрямованої на підготовку суддів, є «Правила гри у шашки в Україні», в яких викладені правила гри у шашки, правила змагань з шашок, розглядаються види шашкових змагань (турнір, матч, матч-турнір), системи їх проведення (колова, схевенінгенська, олімпійська, швейцарська тощо), правила суддівства та ін.

4. ПЛАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНО - ТРЕНУВАЛЬНОЇ РОБОТИ

Проблема раціонального планування навчально-тренувального процесу полягає в тому, щоб узгодити досить-таки жорсткий ліміт учбових годин з величезним обсягом теоретичного програмного матеріалу та обов'язковою потребою приділяти значну частину часу практичній підготовці юних шашкістів. Виходячи з цієї кількості годин на тиждень, що відводиться в ДЮСШ для занять у певній навчальній групі, весь річний ліміт кожної з них розподіляється між видами спортивної підготовки. Тренери ДЮСШ самостійно складають розподіл річного навантаження по місяцях, приблизні графіки цього розподілу наведені для всіх груп після річних планів.

4.1. Загальний план занять, год.

Рік навчання	Вид підготовки				
	Теоретична	Практична	Психологічна	Фізична	Разом
Групи початкової підготовки					
1-й	108	170	4	30	312
Більше 1	150	222	4	40	416
Групи попередньої базової підготовки					
1-й	206	350	8	60	624
2-й	246	414	8	60	728
3-й	304	520	12	100	936
Більше 3	342	582	16	100	1040
Групи спеціалізованої базової підготовки					
1-й	488	632	28	100	1248
2-й	532	688	32	100	1352
Більше 2	598	718	40	100	1456

Заняття у групах вищої спортивної майстерності плануються за індивідуальним графіком.

4.2. Планування занять на етапі початкової підготовки, год.

Вид підготовки	Рік навчання	
	1-й	Більше 1
Теоретична підготовка		
Загальна теорія	40	60
Дебют і середина партії	34	45
Закінчення	34	45
Разом	108	150
Практична підготовка		
Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	38	50
Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	68	74
Аналіз партій та типових позицій, індивідуальні заняття	28	50
Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	36	48
Разом	170	222
Психологічна підготовка	4	4
Фізична підготовка	30	40

Всього:	312	416
---------	-----	-----

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												ПП-1		
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ											
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Загальна теорія	40	4	4	4	4	4	4	4	4	4		2	2
2	Дебют і середина партії	34		4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
3	Закінчення	34		4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
РАЗОМ		108	4	12	10	10	10	10	10	10	10	6	8	8
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	38	4	4	4	4	4	4	4	4	2	2	2	
2	Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	68	12	4	8	8	8	6	9	7	6			
3	Аналіз партії та типових позицій, індивідуальні заняття	28	2	2	2	2	2	2	2	2	4	3	2	3
4	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	36										12	12	12
РАЗОМ		170	18	10	14	14	14	12	15	13	12	17	16	15
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		4	1	1						1	1			
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		30	3	3	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3
УСЬОГО		312	26	26	26	26	26	24	27	26	26	26	27	26

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												ІІІ більше 1			
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ												
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА															
1	Загальна теорія	60	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	
2	Дебют і середина партії	45	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	3
3	Закінчення	45	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
РАЗОМ		150	12	12	12	13	13	13	13	13	13	13	12	12	12
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА															
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	50	5	5	5	5	5	5	5	5	5	10			
2	Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	74	12	7	8	7	11	8	8	6	7				
3	Аналіз партії та типових позицій, індивідуальні заняття	50		6	6	6	6	6	6	6			2	3	3
4	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	48											16	16	16
РАЗОМ		222	17	18	19	18	22	19	19	17	17	17	18	19	19
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		4	1	1						1	1				
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		40	4	4	4	4			4	4	4	4	4	4	4
УСЬОГО		416	34	35	35	35	35	32	36	35	35	34	35	35	35

До занять на наступному етапі підготовки зараховуються спортсмени, які виконали контрольно-залікові нормативи та показали в змаганнях результати не нижче 3 розряду.

4.3. Планування занять на етапі попередньої базової підготовки, год.

Вид підготовки	Рік навчання			
	1-й	2-й	3-й	Більше 3
Теоретична підготовка				
Загальна теорія	72	82	100	110
Дебют і середина партії	102	122	144	162
Закінчення	32	42	60	70
Разом	206	246	304	342
Практична підготовка				
Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	46	50	54	64
Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	106	120	154	174
Аналіз партій та типових позицій, індивідуальні заняття	126	160	204	224
Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	72	84	108	120
Разом	350	414	520	582
Психологічна підготовка	8	8	12	16
Фізична підготовка	60	60	100	100
Всього:	624	728	936	1040

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												ПБП-1		
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ											
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Загальна теорія	72	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
2	Дебют і середина партії	102	2	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	
3	Закінчення	32	4	4	4	4		4	4	4	4			
РАЗОМ		206	12	20	20	20	16	20	20	20	20	16	16	6
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	46	14	3	2	3	10	2	2	6	4			
2	Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	106	10	13	14	13	10	10	13	10	6			7
3	Аналіз партії та типових позицій, індивідуальні заняття	126	10	10	10	10	10	10	10	10	17	7	9	10
4	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	72										24	24	24
РАЗОМ		350	34	26	26	26	30	22	28	26	27	31	33	41
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		8	1	1	1	1	1	1	1	1				
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		60	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
УСЬОГО		624	52	52	52	52	52	48	54	52	52	52	54	52

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												ПБП-2		
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ											
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Загальна теорія	82	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	2	
2	Дебют і середина партії	122	2		12	12	12	12	12	12	12	12	12	12
3	Закінчення	42	2	5	5	5	5	5	5	5	5			
РАЗОМ		246	12	13	25	15	25	25	25	25	25	20	14	12
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	50	2	4	4	10	10	6	2	6	6			
2	Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	120	10	10	10	10	10	10	10	11	11	8	10	10
3	Аналіз партії та типових позицій, індивідуальні заняття	160	30	27	17	11	11	10	20	12	12		4	6
4	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	84										28	28	28
РАЗОМ		414	42	41	31	31	31	26	32	29	29	36	42	44
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		8	2	2						2	2			
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		60	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
УСЬОГО		728	61	61	61	61	61	56	62	61	61	61	61	61

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												ПБП-3			
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ												
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА															
1	Загальна теорія	100	12	10	10	10	10	6	6	6	10	10	5	5	
2	Дебют і середина партії	144	10	13	13	13	13	13	13	13	13	10	10	10	
3	Закінчення	60	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	
РАЗОМ		304	27	28	28	28	28	24	24	24	28	25	20	20	
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА															
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	54	6	6	6	6	6	6	6	6	6				
2	Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	154	13	12	12	14	24	22	19	16	12			10	
3	Аналіз партії та типових позицій, індивідуальні заняття	204	20	20	20	20	20	20	20	20	20	7	15	2	
4	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	108										36	36	36	
РАЗОМ		520	39	38	38	40	50	48	45	42	38	43	51	48	
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		12	2	2	2				2	2	2				
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		100	10	10	10	10			10	10	10	10	10	10	
УСЬОГО		936	78	78	78	78	78	72	81	78	78	78	81	78	

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												ПБП більше 3		
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ											
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Загальна теорія	110	7	10	7	10	10	10	10	8	10	8	10	10
2	Дебют і середина партії	162	12	14	12	14	14	14	14	13	14	13	14	14
3	Закінчення	70	7	4	7	6	7	5	7	6	5	6	5	5
РАЗОМ		342	26	28	26	30	31	29	31	27	29	27	29	29
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	64	8	8	8	8	8	2	6	8	8			
2	Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	174	19	19	19	19	19	20	21	19	19			
3	Аналіз партії та типових позицій, індивідуальні заняття	224	22	22	22	22	22	21	22	22	22	9	9	9
4	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	120										40	40	40
РАЗОМ		582	49	49	49	49	49	43	49	49	49	49	49	49
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		16	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		100	9	9	9	7	7	7	7	9	9	9	9	9
УСЬОГО		1040	86	88	86	88	88	80	88	86	88	86	88	88

До занять на наступному етапі підготовки допускаються спортсмени, які виконали нормативи 1 розряду.

4.4. Планування занять на етапі спеціалізованої базової підготовки, год.

Вид підготовки	Рік навчання		
	1-й	2-й	Більше 2
Теоретична підготовка			
Загальна теорія	178	194	228
Дебют і середина партії	240	258	270
Закінчення	70	80	100
Разом	488	532	598
Практична підготовка			
Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	88	102	100
Аналіз партій та типових позицій, індивідуальні заняття	400	430	450
Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	144	156	168
Разом	632	688	718
Психологічна підготовка	28	32	40
Фізична підготовка	100	100	100
Всього:	1248	1352	1456

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												СБП-1		
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ											
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Загальна теорія	178	18	18	18	16	16	16	16	16	16	10	9	9
2	Дебют і середина партії	240	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
3	Закінчення	70	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	5	5
РАЗОМ		488	44	44	44	42	42	42	42	42	42	36	34	34
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	88	6	8	8	10	15	6	13	10	12			
2	Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	400	40	40	40	40	41	40	41	40	40	10	16	12
3	Спортивно- оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	144										48	48	48
РАЗОМ		632	46	48	48	50	56	46	54	50	52	58	64	60
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		28	4	2	2	2	2	2	2	4	2	2	2	2
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		100	10	10	10	10	10	6	10	8	8	8	8	8
УСЬОГО		1248	104	104	104	104	104	96	108	104	104	104	108	104

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												СБП 2		
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ											
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Загальна теорія	194	14	17	13	18	18	18	18	13	16	13	18	18
2	Дебют і середина партії	258	20	22	22	22	22	20	22	21	22	21	22	22
3	Закінчення	80	7	7	7	6	6	5	7	7	7	7	7	7
РАЗОМ		532	41	46	42	46	46	43	47	41	45	41	47	47
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	102	10	10	10	10	10	9	10	10	10	5	4	4
2	Аналіз партій та типових позицій, індивідуальні заняття	430	48	48	48	48	48	46	48	48	48			
3	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	156										52	52	52
РАЗОМ		688	58	58	58	58	58	55	58	58	58	57	56	56
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		32	3	2	2	2	2	2	2	4	4	4	3	2
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		100	9	9	9	9	9	4	8	8	8	9	9	9
УСЬОГО		1352	111	115	111	115	115	104	115	111	115	111	115	114

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												СБП більше 2		
Вид підготовки тематичний розділ		К-ть годин	МІСЯЦЬ											
			9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Загальна теорія	228	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	4	4
2	Дебют і середина партії	270	30	30	30	30	30	30	30	30	30			
3	Закінчення	100	8	9	9	9	9	6	8	8	10	8	8	8
РАЗОМ		598	60	61	61	61	61	58	60	60	62	30	12	12
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА														
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	100	10	12	12	10	10	10	12	12	12			
2	Аналіз партій та типових позицій, індивідуальні заняття	450	39	36	36	38	43	33	37	37	34	27	45	45
3	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	168										56	56	56
РАЗОМ		718	49	48	48	48	53	43	49	49	46	83	101	101
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		40	5	5	5	5		5	5	5	5			
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		100	8	8	8	8	8	6	10	8	9	9	9	9
УСЬОГО		1456	122	122	122	122	122	112	124	122	122	122	122	122

До занять на наступному етапі підготовки зараховуються спортсмени, які виконали розрядні нормативи майстра спорту.

4.5. Планування занять на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень

Зразок погодинного плану на рік, з урахуванням участі у змаганнях *

Заняття\Місяць	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
Тренувальні	10 60	22 132	21 126	22 132	10 60	7 42	21 126	22 132	10 60	22 132	21 126	22 132
Загальнофізична підготовка	2 6	5 15	4 12	5 15	2 6	1 3	4 12	5 15	2 6	5 15	4 12	5 15
Самостійні	2 6	5 15	4 12	5 15	2 6	1 3	4 12	5 15	2 6	5 15	4 12	5 15

* - у чисельнику - кількість днів на місяць, у знаменнику - кількість годин

Участь у: Чемпіонат міста, Міжнародний Чемпіонат, Кубок, Фінал, Чемпіонат, змаганнях (області), України, чемпіонат Європи, світу (молодь), України.

План занять у групах вищої спортивної майстерності ґрунтується на індивідуальних планах спортсменів, які включають такі відомості: 1) Прізвище, ім'я та по-батькові; 2) Спортивний розряд, звання; 3) Група; 4) Кількість тренувань на тиждень; 5) Кількість тренувань на день; 6) Тренер

Завдання :

1. Успішно виступити в чемпіонаті України - здобути право виступити в чемпіонаті світу чи Європи серед юнаків(дівчат).

2. Підготуватися до виступу в чемпіонаті світу, Європи серед юнаків(дівчат).

3. Здобути право виступити у фіналі чемпіонату України(серед дорослих спортсменів).
ДОДАТОК 1.

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

ШАШКИ – 64

5.1. Етап початкової підготовки

Перший рік навчання

Розділ 1 . Вступний історичний огляд

Зміст занять

Шашки-одна з найпоширеніших у світі ігор. До Міжнародної шашкової федерації(FMJD) входять країни з п'яти континентів земної кулі. Походження шашок оповите легендами, котрі сягають декілька тисяч років. Шлях розповсюдження шашок у першому тисячолітті нашої ери з країн Сходу в Європу,зокрема в Україну. Шашкові сюжети в билинах часів Київської Русі(про богатиря та вмілого шашкіста Михайла Потока, про князя Володимира Мономаха та інші). Шашки як спортивна гра. Чемпіони світу - від А. Шварцмана до С. Белошеева. Шашкові зірки України (Сергій Белошеев,Валерій Гребьонкін, Вікторія Мотричко, Юлія Макаренко, Ольга Рейніш та інші гросмейстери екстра-класу). Українські шашкісти-чемпіони світу останніх часів. Успіхи шашкістів України в чемпіонатах світу та Європи серед юнаків та дівчат (Владислав Мазур,Людмила Свірь, Вікторія Мотричко, Сергій Белошеев, Юрій Анікеев, Артем Іванов, Олена Коротка, Олег Черняк та багато інших). Вікторія Мотричко - Інтеролімпійська чемпіонка 2008р.

Методичні рекомендації

Головна мета занять - підвищити інтерес дітей до шашок(тренеру слід враховувати їх вікові особливості). Вступна промова в занятті не повинна перевищувати 15-20 хв., бути доступною для дітей. Вона сприйматиметься учнями активніше, якщо викладач ілюструватиме її невеличкими, але цікавими історичними подробицями. Скажімо,гумористичним оповіданням 19 ст. «Шашковий гравець » М.А.Лейкіна .Якщо тренер підбере для цієї теми чимало цікавого матеріалу, який важко вмістити в межах одного заняття, то може розподілити його на кілька частин і відтак присвячувати їм по 10-15 хв. Кожного заняття перед висвітленням основної теми.

Розділ 2. Правила гри. Шашкова нотація

Зміст занять

Шашечниця і шашки. Базові поняття: шашківниця, поле, вертикаль, горизонталь, діагональ, назви діагоналей. Правило розташування шашківниці: в правому куті-біле поле. Назви шашок: проста і дамка,запис їх розміщення на шашечниці. Початкова позиція. Поняття: лівий фланг, правий фланг, центр. Запис початкової позиції.

Методичні рекомендації

Правило запису поля: спершу - літера, потім - цифра. Правило запису позиції шашок: спершу - їх скорочені назви, потім - назва поля. Під час занять учні мають потренуватися в правильному записі позиції, додержуючи таких правил:

- 1)спочатку записують розміщення білих, потім-чорних;
- 2) послідовність запису: дамки, прості;
- 3) за наявності однойменних одноколірних шашок раніше вказують ту з них, яка стоїть ближче до вертикалі «а», а якщо обидві стоять на одній вертикалі, то ту, що ближча до першої горизонталі;
- 4) записавши розміщення одноколірних шашок, у дужках вказують їх кількість. Слід привчити учнів до правильної техніки запису з самого початку.

Зміст занять

Гра і результат. Загальне визначення ходу і взяття. Право першого ходу. Проста шашка. Взяття простою. Перетворення простої на дамку. Взяття дамкою. Правило: «взяття обов'язкове». Правило: «торкнув-ходи». Поняття про напад і захист. Результат партії - виграш або нічия. Різновиди нічиєї. Запис ходів у партії. Повна і скорочена нотації.

Методичні рекомендації

Далеко не всі діти, які приходять до ДЮСШ вже вміючи грати у шашки, добре знайомі з усіма правилами гри. Зокрема, деякі з них незнайомі з правилами перетворення простої на дамку, взяття простою або дамкою, обов'язковістю узяття тощо. Білі прості переміщуються в бік тільки восьмої горизонталі, чорні - тільки першої. Шашки переміщуються тільки по чорним клітинам. Треба не шкодувати часу на якомога міцніше засвоєння дітьми всіх основних правил. Якщо потрібно, цій темі слід присвятити кілька занять з повторенням засвоєного матеріалу, перевіркою домашніх завдань, практичними вправами, в яких застосовуються ті чи інші складні правила. Партія вважається виграною, якщо у партнера не залишилось шашок, або вони не мають хода. Партія вважається виграною гравцем, партнер якого заявив, що він здається. Не завжди шашкова партія закінчується перемогою одного з суперників. Партія вважається нічиєю, коли виникає позиція, в якій жоден з гравців не може знищити всі шашки партнера за будь-якої кількості можливих ходів. Тому подальша гра не має сенсу. Зустріч закінчується внічию. Нічийними вважаються і такі позиції, в яких один з партнерів хоча й має перевагу в силі, але її не досить для виграшу (такі позиції зазначені у «Правилах гри у шашки в Україні», розділ «різноманітні види нічиєї»). Партія може закінчитися внічию, якщо однакова позиція виникла на дошці тричі. Партія може закінчитися внічию, якщо останні 32 хода поспіль зроблені кожним гравцем не було зміни співвідношення сил. Якщо жоден із суперників не бачить шляхів виграшу чи пошук виграшу пов'язаний з надмірним ризиком, то можливий нічийний результат у випадку взаємної згоди партнерів: один з них пропонує нічию, інший погоджується з пропозицією. За умови відхилення нічиєї партія продовжується. Мета шашкової партії - виграти шашки суперника. Навчити дітей вигравати шашки є найважливішим завданням 1-го року навчання, адже підґрунтям всіх шашкових комбінацій та, власне, і шашок є вправи на виграш шашки в один хід. В сучасних шашках доля партій часто вирішується в умовах недоліку часу на обдумування. І якщо в дитинстві не розв'язав велику кількість завдань на виграш шашки в один хід, то рано чи пізно це позначиться. Подібних базових завдань повинно бути дуже багато.

Корисно використовувати завдання, в яких треба знайти можливе рішення за білих і за чорних. Використання принципу «2 в 1» вирішує найважливіше завдання - навчити дітей молодшого віку грати білими і чорними фігурами, усунути «комплекс білого кольору» (діти повинні отримувати задоволення від гри будь-яким кольором). Паралельно з опануванням загальних формально-технічних правил гри слід розповідати учням і про найважливіші спортивно-технічні правила ведення партії за шашківницею: «торкнув-ходи», «поправляю», «відпустив руку-хід зроблено», «ходів назад не беруть», «бити обов'язково» та ін... Приділити належну увагу правилам спортивної етики (коректної поведінки) під час гри: «не заважай супротивнику», «не користуйся підказками й сам нікому не підказуй» тощо. Вимогливість щодо додержання всіх спортивних правил повинна виявлятися з самого початку занять. Причому треба вимагати від учнів, щоб вони дотримувалися цих правил не лише в турнірах, але й у товариських партіях. Потрібно також з самого початку привчити учнів правильно користуватися шашковою нотацією, присвятивши цій темі спеціальні вправи під час занять і домашні завдання. На подальших етапах (після вивчення всіх шашкових правил) учні повинні навчитися записувати свої партії та самостійно користуватися шашковою літературою.

Правила запису партії. Часто використовують так звану повну нотацію. При записі ходу повною нотацією вказуються поле, на якому стоїть шашка, і через дефіс - поле, на яке вона ходить. У шашковій літературі можна зустріти в текстах партій також знаки, що використані для короткого коментування. Значення деяких з них:

- ?- помилковий хід;
- ??- груба помилка;
- !- сильний хід;
- !!- дуже сильний хід;
- !?- хід, що заслуговує уваги;
- ?!- сумнівний хід;
- + - у білих вирішальна перевага ;

- + \ - у білих перевага;
- + \ = - у білих невелика перевага;
- = - рівна позиція;
- = \ + - у чорних невелика перевага ;
- \ + - у чорних перевага;
- + - у чорних вирішальна перевага.

Тренер має усвідомити, що фундамент шашкової культури в його учнів закладається вже на початковій стадії навчання.

Розділ 3 . Порівняльна цінність шашок

Зміст заняття

Кожна шашка залежно від розташування має свою цінність. Центральні шашки мають перевагу над бортовими. Ізольовані шашки. Винятковою є цінність дамки. Поняття про розмін. Поняття про матеріальну перевагу. Різновиди матеріальної переваги:

- 1) наявність додаткової шашки;
- 2) наявність дамки;

Поняття позиційної переваги та позиційної рівноваги на елементарних прикладах.

Методичні рекомендації

Сила шашок може змінюватися залежно від позиції, що створилася на дошці. Шашки контролюють більше полів, якщо вони перебувають у центрі дошки. Наприклад, шашка а5 може зробити лише 1 хід, а центральна шашка - 2. Важливо пам'ятати, що цінність шашок у першу чергу залежить від того, яку роботу вони виконують на дошці. Ізольовані шашки - легка здобич супротивника. Слід пам'ятати, що не можна перетинати кордон супротивника однією шашкою, яка не підсилена іншими своїми шашками. Завдання тренера - підшукати доступні для початківців ілюстративні приклади, які допомогли б їм закріпити теоретичний матеріал. Теми цього розділу корисно розглядати в подальшому більш ґрунтовно.

Розділ 4 . Найпростіші закінчення

Зміст заняття

Чотири дамки проти самотньої дамки. Поняття «виграшна позиція». Її різновид - вирішальна матеріальна перевага. Техніка її реалізації. Петля. Поняття про план. Поняття про помилку. Поняття «нічийна позиція». Її різновид - недостатня матеріальна перевага. Ситуація «3 дамки проти однієї даки на великій дорозі» - приклад, коли матеріальна перевага є недостатньою для виграшу за умови безпомилкової оборони. Боротьба простих. «Правило опозиції» - зовнішня ознака, що допомагає відразу визначити, на чию користь позиція. Боротьба за опозицію. Розмін та темп.

Методичні рекомендації

Розглядаючи закінчення на опозицію, треба вказати на можливість нічийї. Щодо закінчень з декількома дамками, то вони через певну складність важко сприймаються початківцями. Тому на даному етапі підготовки достатньо тільки повідомити, що такі закінчення є виграшними, і продемонструвати найпростіші приклади, відклавши опанування всієї техніки виграшу на пізніший період. Що ж до інших ситуацій, особливо побудова петлі та гра на опозицію, то слід домагатися від учнів упевненого володіння технікою гри в типових позиціях. Підібрати приклади, коли одна з сторін, знаючи, яка позиція є виграшною, а яка - нічийною, зводить гру до потрібної їй ситуації.

Розділ 5. Як розпочинати партію

Зміст заняття

Поняття про три стадії шашкової партії. Поняття «шашкова стратегія» у елементарному значенні - складання і здійснення плану гри. Основні правила стратегії в дебюті:

- 1) «виводь відсталі шашки»;
- 2) «веди боротьбу за центр».

Поняття «помилкова стратегія». Її різновиди:

- 1) помилковий план;
- 2) безпланова гра.

Типові стратегічні помилки в дебюті. Поняття темпу та темпової гри. «Шашкова тактика» у елементарному значенні-способи створення і відбиття безпосередніх загроз. Типові тактичні помилки в дебюті. Специфіка шашок: тактична помилка може відразу призвести до катастрофи. Різновиди тактичних помилок у дебюті:

- 1) випадкові тактичні помилки;
- 2) тактичні помилки, що є закономірним наслідком попередніх стратегічних помилок.

Причини тактичних помилок:

- 1) непомічена загроза;
- 2) прорахунок - відбивають одну загрозу і допускають іншу;
- 3) «підставка»- в позиції ,де ніщо не загрожує, роблять послаблюючий хід.

Правило тактики: « Не лови гав».Пастки у дебюті.

Методичні рекомендації

Загальна стратегія дебюту заснована на наступних основоположних принципах: захоплення центру; швидкий розвиток відсталих шашок(у першу чергу лівого флангу); зв'язок плану мобілізації сил з міттельшпілем та ендшпілем; протидія планам суперника. Кожне заняття доцільно розпочинати не з теорії, а з якогось цікавого практичного прикладу, де одна з сторін грає за всіма правилами стратегії й тактики, інша ж їх порушує і відтак зазнає за це покарання у вигляді солідних матеріальних втрат. Вміло розіграний дебют додає гравцю впевненості в подальшій грі, сприяє розробці конкретного плану, ставить нелегкі проблеми перед суперником. Легковажна гра може призвести до катастрофи вже в дебюті: 1.ed4 fg5 2. ab4?? Bc5 x Звичайно, треба бути шашкістом дуже низької кваліфікації,щоб програти шашку вже на другому ході. Цей удар шашкісти називають «дитячим». Здебільшого дебютні катастрофи трапляються у партіях любителів, недосвідчених гравців. Проте далеко не рідкість, коли й ушлявлені гросмейстери втрачають пильність. Шашкіст з першого ж ходу має виявити максимум уваги й винахідливості. Інакше катастрофи не минути. Основні вимоги дебютної стратегії, які пройшли випробування протягом тисячоліть і яких доцільно послідовно й неухильно дотримуватися: швидкий розвиток шашок. Чим швидше гравець розвине відсталі шашки (a1 та n2), мобілізує свої сили, тим більше в нього шансів заволодіти ініціативою. Деякі практичні поради:

1. Розвинути спочатку шашки лівого флангу;
- 2.Краще розпочинати партію ходом cd4(з подальшим планомbc3, cb4);

Оволодіння центром. У дебюті бажано захопити центр(наприклад, поля c5,d4,f4). Якщо можна брати на вибір двома різними шашками, то краще побити у напрямі до центру дошки, ніж до флангу. Фактично розігрування дебюту - не що інше, як боротьба за центр. Хто володіє центром, той має кращі шанси у грі. гармонійне розміщення шашок. Для того щоб розвинути свої шашки, слід зробити кілька ходів. Роблять це обачливо, бо шашки назад не ходять. Крім того, якщо стрімголов посунути їх уперед, шашки можуть стати об'єктом нападу. Перш ніж почати вивчення шашкового дебюту , радимо запам'ятати такі слова: « Ніколи не вдовольняйтеся простим зазубленням якої-небудь серії теоретичних ходів у дебюті, чи іншій стадії гри, а намагайтеся з'ясувати причини кожного ходу в цій серії». Сила шашкіста визначається не кількістю вивчених варіантів, а їх розумінням, точністю оцінки, вмінням застосовувати. Щоб звести до мінімуму кількість тактичних недоглядів у учнів, можна порекомендувати їм відомий прийом: після кожного ходу супротивника починати та закінчувати свої міркування над рішенням відповіддю на контрольне запитання: що мені загрожує? Навести приклади найбільш популярних пасток у дебюті. «Попутні» та «навмисні» , коректні та « авантюрні» пастки.

Другий рік навчання

Розділ 6. Загальна теорія: елементи тактики шашок

Зміст занять

Форсований варіант і комбінація. Поняття про тактику як мистецтво форсованої гри. Поняття про форсований варіант (варіант, у якому одна з сторін або обидві роблять вимушені ходи). Основні засоби примушення : напад, загроза, цугцванг . Невідпорна загроза. Поняття про комбінацію.

Методичні рекомендації

Шашкова партія являє собою єдність і гармонію шашкової стратегії й тактики, стратегічного плану й тактичних операцій. Звичайно, головне завдання в сучасній шашковій партії - побудова гарного стратегічного плану та неухильне перетворення його в життя. Проте при цьому не можна забувати про його відповідне тактичне оформлення, урахування різних тактичних мотивів і нюансів. Недостатньо, наприклад, проводити стратегічний план захвату центра, захоплення простору і при цьому пропустити тактичний удар суперника, що призводить до проходу супротивника в дамки або вирішальній втраті матеріалу. Сильний шашкіст повинен бути не тільки гарним стратегом, але й гарним тактиком, тому що стиль шашкового майстра має бути багатограним. Глибоке розуміння питань шашкової тактики - ключ до головного в шашковому мистецтві - до рішення досить складних завдань шашкової стратегії. Вивчення шашкової тактики варто починати з найпростішого – з елементарних тактичних операцій. Потрібно також зрозуміти причини виникнення тактичних мотивів для комбінацій, їх елементи й засоби тактичного впливу на супротивника. Надалі можна перейти до питання про більш складні тактичні операції. Майже всі тактичні шашкові операції - це складні структури, що складаються з двох-трьох і більше елементів, які прийнято називати тактичними прийомами. Кількість елементарних тактичних прийомів і пов'язаних з ними тактичних ідей є порівняно невеликою. На етапі початкової підготовки потрібно оволодіти наступними елементарними тактичними прийомами: усунення «зайвих» шашок; залучення недостатніх шашок; звільнення слабих полів.

Комбінація (від латинського combination – з'єднання) у шашках-форсований варіант з жертвою, що переслідує позитивну мету і призводить до якісної зміни положення. Форсований варіант - це варіант, в якому одна із сторін примушує іншу робити строго визначені ходи, які забезпечуються нападами або сильними погрозами, що звужують вибір ходів у відповідь.

Жертва - добровільне надання супротивнику матеріальної переваги, а позитивна мета полягає у виграші партії (за допомогою дамки або завоювання вирішальної матеріальної переваги), досягненні матеріальних або позиційних вигод .У гіршому положенні ця мета - порятунок партії або полегшення захисту. У кожній комбінації розрізняють мету, мотив і тему(ідею). Мотив - це особливість положення, що визначає напрям пошуку. Наприклад, послаблення полів, невдале розташування шашок, слабкість восьмої (першої) горизонталі. Мотив - це не що інше, як початковий орієнтир для пошуку комбінації. Тема (інакше - ідея комбінації) визначається питанням : яким методом, за допомогою яких засобів здійснюється комбінація ? Наприклад, методом усунення »зайвих» шашок(тема усунення), методом звільнення слабих полів (тема звільнення) і т.п. Вивчення мотивів і тем (ідей) комбінацій має велике практичне значення. Залежно від мети комбінації можна умовно класифікувати: комбінації на виграш; комбінації на нічию; комбінації, що ведуть до: невеликих позиційних досягнень; поліпшення позиції в цілому; різкій зміні позиції на дошці. Естетичний бік комбінації базується на оригінальності ідеї, доцільності задуму й гармонії шашок, на несподіваності, складності й розмаїтості тактичних прийомів .Комбінація вносить в шашки елемент мистецтва. Будь-яке шашкове сприйняття залежить від кваліфікації та досвіду: типова комбінація, здійснена за відомою схемою, для одного шашкіста - лише технічний прийом, для іншого - естетичне відкриття.

Розділ 7. Елементи стратегії

Зміст занять

Фланги - неприпустимість помітного послаблення жодного з них. Значення ударних колон. Шашки першого ряду, їх зв'язок з посиленням та послабленням позиції. Порядок введення у гру. «Золота» шашка.

Методичні рекомендації

Основна стратегічна відмінність флангів залежить від кількості шашок ,які знаходяться на них. Особливо це помітно на початковій стадії партії,де, до речі, найбільш помітна відсталість шашки a1(n8).Звідси витікає і план розвитку лівого флангу на початку партії .Цей план добре засвоюється на прикладі дебюту «Відіграш» , учні повинні знати перші 5-6 ходів цього дебюту. При вивченні плану розвитку шашки a1 треба звернути увагу на можливі комбінаційні удари на це поле. Правий фланг більш слабкий,тому треба звернути увагу на недоцільність його розвитку на початку партії . Багато проблем виникає , коли руйнують «фундамент позиції»- послабляють поля :g1, f2 (b8,c7). На прикладах

комбінаційних вдарів на ці поля показується неприпустимість розвитку цих шашок на початку партії. Шашки на цих полях допомагають в побудові ударних колон, які мають виняткове значення в побудові сильної позиції. Силу ударних колон потрібно проілюструвати на комбінаційних прикладах ,які доказують вирішальну роль колон для проведення комбінацій .Захват центральних полів за допомогою ударних колон. З перших ходів шашки рівномірно розташовуються на обох флангах, для запобігання прориву у дамки .Типова помилка початківців - гра на одному фланзі ,що призводить до прориву. Якщо шашку a1 потрібно якомога скоріше ввести у гру, то інші шашки першого ряду краще не квапитись вводити у гру на початку партії .Окрім шашкиg1,яка слугує фундаментом позиції та виконує захисну функцію,шашки c1 та e1 теж грають важливу роль у побудові колон .Звільнені поля c1 та e1 є об'єктом для комбінаційних загроз, що можна доказати багатьма прикладами. Шашка e1 має назву «золота», тому що її можна перевести як на лівий , так і на правий фланг , для захисту їх.

Розділ 8. Ендшпіль

Вивчення гри у ендшпіль на початковому етапі навчання потрібно розпочинати з оволодінням наступними прийомами: запирання; розпуття; правець; штани; самооблога; петля. Учні легко засвоюють ці прийоми на найпростіших прикладах. Після засвоєння цих прийомів можна переходити до більш складних закінчень .Наприклад, до «трикутника Петрова». Вивчення правил знищення дамки (яка не займає велику дорогу) трьома дамками закріплюються грою зі скороченим контролем часу, наприклад 1хв. для побудови трикутника.

5.2. Етап попередньої базової підготовки

Розділ 1. Школа стратегії

Зміст занять

Оцінка позиції і вибір плану - фундамент шашкової стратегії. Принципи оцінки позиції .Оцінка позиції за зовнішніми ознаками: співвідношення сил, позиційні чинники. Оцінка позиції за динамічними ознаками: наявність вирішальної (виграшні позиції) чи відносної (нічийні позиції) рівноваги. «Активні поля». Значення центру. Ударні колони. Кіл, тичок, рожон. Зв'язки. Відсталі шашки. Проблеми центру .Решето .Сильний та слабкий центр. Різновиди позицій з вирішальною перевагою: технічно виграшна позиція, стратегічно виграшна позиція тощо. Основні методи реалізації матеріальної переваги: спрощення гри, атака, активна оборона з підготовкою контратаки тощо. Методи гри в програшних позиціях: впертий опір, активна контргра, створення пасток тощо .Основні принципи захисту. Різновиди позицій з відотною (об'єктивною) рівновагою: недостатня матеріальна чи позиційна перевага,динамічна рівновага тощо. Основні методи гри: у кращих позиціях - позиційний тиск, розвинення ініціативи, ускладнення і загострення гри, активна гра на кількох напрямках, пастки,жертва за ініціативу; у гірших позиціях - пасивна чи активна оборона, контргра, спрощення гри; у позиціях динамічної рівноваги - боротьба за ініціативу, зміцнення оборони тощо.

Методичні рекомендації

За перші два роки навчання учні одержують досить солідну теоретичну й практичну підготовку з тактики й певні знання з інших розділів шашок, тому на цьому навчальному етапі при збереженні належної уваги до тактики більше часу приділяється стратегії та закінченням. Тема «Засади стратегії» розрахована на кілька років навчання. Потрібно добре продумати послідовність у викладі тем. Досвід показує, що тривале вивчення одного будь-якого розділу знижує до нього інтерес. При розіграванні шашкових партій на дошці виникає безліч різних шашкових позицій .Ще більше позицій проходить у думках шашкіста, коли він розраховує варіанти. Адже будь-який варіант - це безперервний ланцюг певних позицій, що впливають одна за іншою. Очевидно, що сила шашкіста пропорційна правильності вироблених їм оцінок цих позицій. Перемагає той, хто може більш глибоко та проникливо оцінювати позиції, що виникають у процесі боротьби або розрахунку варіантів. Таким чином, мистецтво правильної, об'єктивної оцінки позиції - це вирішальний фактор сили шашкіста, що підказує йому вибір вірного рішення. Об'єктивно оцінити позицію досить важко, особливо в умовах практичної гри при обмеженому часі на обміркування ходів.

Дії шашкіста повинні впливати з правильної оцінки позиції. Позиція на дошці є першоосновою для виникнення ідей. Особливу увагу приділити головній проблемі об'єктивної оцінки позиції – зв'язку між статичною і динамічною оцінками. Обґрунтуванням будь-якого плану є оцінка, яка, у свою чергу, базується на порівнянні різних позиційних чинників. Порівнюючи співвідношення позитивних і негативних елементів у позиції білих і чорних, шашкіст може відносно точно визначити, для кого із супротивників ця позиція вигідніша. Нападати слід лише тоді, коли певні ознаки позиції мотивують атаку. Переваги позиції поділяються на дві групи: 1) ті, що мають тимчасовий характер; 2) стійкі. Зусилля кожного з супротивників в першу чергу повинні бути спрямовані на накопичення стійких переваг і разом з цим на перетворення тимчасових переваг на міцні. У будь-якій позиції у кожної з двох сторін є свої переваги. Якщо ці переваги приблизно компенсують одна одну, положення можна назвати урівноваженим. Обидві сторони повинні прагнути ліквідувати слабкості в своїй позиції (наприклад, шляхом розміну) і в той же час збільшити свої переваги. За однаково коректної з обох боків гри одна урівноважена позиція змінюється іншою, такою ж урівноваженою. Таким чином, рівновага порушується не власною хорошою грою, а помилками супротивника. Атака коректна лише тоді, коли рівновага сильно порушена: лише у таких випадках можна атакувати. Більш того, не тільки можна, але й необхідно, інакше придбана перевага поступово зникне. Комбінаційна гра дуже важлива для оцінки позиції, бо за її допомогою вигідна позиція перетворюється на виграш. Відомий вислів: «Найважче виграти вигране положення» показує, що найчастіше шашкістам бракує уміння точно і гостро комбінувати. Велика рухливість – одна з найважливіших ознак. Абсолютно ясно, що треба ставити свої шашки так, щоб вони могли потрапити з своїх місць на можливо більше полів, інакше кажучи – щоб вони володіли максимальною рухливістю. Цьому сприяє володіння центром: володіння полями d4, f4 (c5, e5); постановка кола, тичка а тим більше рожна. Дуже велике значення мають ударні колони, наявність у позиції розмінів. Відсталі шашки, зв'язки флангів, решето – серйозні недоліки позиції, які різко зменшують рухливість шашок. Центр, який не посилений колонами, можна взяти в оточення – тому такий центр є не перевагою, недоліком позиції. Нерідко буває легко вловити той критичний момент, коли досягнутих переваг виявляється достатньо для прояву гострої, вирішальної ініціативи. Проте систематичне накопичення переваг з твердим переконанням, що, врешті-решт, повинна знайтися вирішальна комбінація, рано чи пізно принесе свої плоди. Перетворення тимчасових переваг, що досягаються ще в дебюті, в стійкі є першим завданням, яке постає перед шашкістом. Основні правила ведення атаки: 1. У шашках перемагає атакуючий. Захисник перемагає тільки тоді, коли атакуючий зробив помилку або якщо атакуючий не мав ніякого права атакувати. Навіть тоді захисник повинен стати нападаючим, щоб перемогти. 2. Право атакувати належить тільки тій стороні, що має кращу позицію. 3. Сторона, в якій є перевага, не тільки має право, але й повинна атакувати, інакше є ризик втратити перевагу. 4. Сторона захисту має бути готова захищатися або ризикувати й пробувати контрнаступати. 5. Атака, почата без достатнього позиційного обґрунтування, повинна бути відбита. 6. При веденні атаки в першу чергу потрібно дивитися, чи не можна ввести в гру нові сили.

Основні принципи захисту можна сформулювати так: 1. Ясно уявляти, що позиція твоя гірше, чим саме вона гірше та якими шляхами можна ліквідувати ці недоліки. Головне – захист повинен бути плановим, добре продуманим. Не окремі ходи, а цілий план має бути у підґрунті захисту. 2. Намагатися розгадати плани суперника і всіма силами перешкоджати їх здійсненню.

Основні прийоми та методи, якими користуються шашкісти при обороні гірших позицій:

1. Розмін шашок і перехід в ендшпіль. Це класичний метод захисту. Треба прагнути до типових позицій, де шанси на нічию зростають.

2. Боротьба з найбільш небезпечними шашками. Проблема полягає у визначенні найнебезпечнішої шашки.

3. Захист найбільш слабких пунктів. Який пункт або пункти є найбільш слабкими? Розуміння цього приходить з досвідом або завдяки тренуванню. Головна мета оборони найбільш слабких пунктів полягає в тому, щоб не дати можливості супротивнику відразу вирішити результат битви на свою користь. Боротьба, хай з гіршими шансами у того, хто захищається, продовжується. Супротивник весь час змушений шукати кращі продовження і не завжди їх знаходить (цейтнот, помилки).

4. Активізація своїх пасивних шашок.

5. Відхилення від головного плану, зміна характеру боротьби шляхом жертви.

6. Профілактика. Щоб уникнути складних, важко захисних позицій багато шашкістів наперед готуються до можливої атаки суперника, укріплюють найбільш слабкі пункти своєї позиції, потім відбивають атаку і лише після цього переходять у контратаку на послаблену позицію супротивника.

Профілактика потрібна не тільки проти можливої атаки, але й проти окремого плану (маневру) і навіть окремих ходів. Профілактикою доводиться дуже часто займатися в дебюті, оскільки саме в цій стадії накреслюються плани сторін, контури подальшої боротьби .Причому в деяких позиціях профілактичні ходи є типовими.

7.Створення супротивнику максимальних труднощів. За допомогою розглянутих раніше методів не завжди вдається захиститися. У деяких випадках потрібна планова, добре продумана оборона, іноді майже без контргри. Завдання полягає в створенні супротивнику максимальних труднощів.

Розділ 2. Техніка розрахунку варіантів

Зміст занять

Складові частини розрахунку варіантів: відбір варіантів, перегляд варіантів, вибір рішення. Залежність точності розрахунку від обсягу варіантів. Поняття « дерево варіантів ». Відбір варіантів: головний практичний прийом - визначення « ходів - кандидатів ».

Методичні рекомендації

Протягом партії шашкіст шукає перспективні можливості, порівнює їх між собою, розраховує варіанти, прагне знешкодити контргру супротивника тощо. Існують правила та прийоми, які допомагають якось організувати, упорядкувати процес мислення, підвищити його надійність, уникнути простих помилок, заощадити час на обдумування. При виборі ходу в шашковій партії одним з основних елементів міркувань шашкіста є розрахунок варіантів. Уміння далеко і точно проводити його за умов обмеженого часу на шашковому годиннику - найважливіша складова класу гри. Основне поняття теорії розрахунку - дерево розрахунку: « Усі можливі варіанти в якій-небудь позиції ми зображуємо у вигляді «дерева розрахунків», в якому варіанти й під варіанти представлені у вигляді «гілок і сучків ». Розрізняються окремі випадки дерева розрахунку: стовп(один варіант - гілка), чагарник (багато коротких варіантів), нетрі (велика кількість довгих заплутаних варіантів). Головне правило розрахунку « полягає в тому, що шашкіст повинен... пробігати по гілках тільки по одному разу. Ніяких повторів, ніяких повернень! Лише у деяких окремих випадках, в особливо складних позиціях, гросмейстер для контролю перевірить інший раз вибраний варіант. Але, як правило, по дереву розрахунку він не кидається». По суті справи дерево розрахунку створюється в процесі самого розрахунку, тобто йдеться про певний порядок його формування. Для відповіді на друге найважливіше питання - як будувати самі гілки дерева, тобто визначати ходи, що вимагають розгляду в кожній конкретній позиції - сформульоване наступне правило: « Починаючи розрахунок варіантів, ми зобов'язані в першу чергу в думках перерахувати і точно зафіксувати всі можливі в даному положенні ходи-кандидати...Визначивши і перерахувавши їх, починаємо потім по черзі розраховувати варіант за варіантом».Звичайно, йдеться не тільки про початкову, а про будь-яку позицію, що виникає в процесі розрахунку, де одна із сторін має вибір продовжень. Таким чином, всі можливі ходи - кандидати визначаються наперед, до остаточного розрахунку даної позиції. Початковими даними при цьому є загальні міркування, інтуїція тощо. В основному ці два правила придатні для більшості практичних розрахунків, і уміння їм слідувати, доведене до автоматизму, означає колосальний прогрес у мисленні шашкіста. Проте вони мають й істотні недоліки, що виявляються перш за все в складних, заплутаних позиціях:

1. У складних позиціях встановити всі ходи-кандидати на початку обдумування вкрай важко. Вони з'являються в ході поглиблення в позицію.

2. Вірний хід - нюанс в розрахунку одного варіанту - часто» спливає» під час розрахунку іншого, тому в утруднених ситуаціях потрібний повторний розрахунок.

Є складніший алгоритм розрахунку, яким фактично користуються (підсвідомо) багато шашкістів у заплутаних позиціях (розрахунок типу «нетрі»):

1.Формулювання мети розрахунку(досягнення матеріальної переваги; збільшення позиційної переваги; рівняння гри; чинення опору в поганій позиції тощо. Якщо є достатньо часу для розрахунку, допустиме деяке її завищення, якщо мало - заниження.

2.Пошук ідей досягнення мети, вибір відповідних ходів-кандидатів і визначення їх пріоритету, тобто виділення тих, які ведуть до успіху з більшою або меншою вірогідністю.

3. Розрахунок варіантів в порядку їх пріоритету (починаючи з тих, які здаються більш відповідними для досягнення мети). При цьому в кожній ситуації вибору порядок розрахунку визначати також за пріоритетом можливих ходів.

4. Якщо знайдене продовження, що веде до поставленої мети, подальше залежить від запасу часу: за його браком основну частину розрахунку можна завершити; якщо ж є запас часу, можна уточнити мету, набір ще не розглянутих ходів - кандидатів і продовжувати розрахунок. Якщо нова мета не досягатиметься, не зупинятися на знайденому продовженні.

5. Якщо в результаті розрахунку не знайдені шляхи, що ведуть до мети, подальші дії залежать від показань годинників: через брак часу потрібно знизити мету, скоректувати набір ходів-кандидатів і продовжити розрахунок. При цьому часто новій меті задовольняє один з розглянутих варіантів або знаходження відповідного продовження є порівняно нескладним. Єдине - не можна робити хід «від ліхтаря», без розрахунку.

6. Якщо ж часу ще багато, а інтуїція підказує, що мета повинна досягатися, можна (і потрібно) йти на «повторний» розрахунок деяких варіантів: знайти нові ідеї досягнення мети, відповідно до цього - нові ходи-кандидати та варіанти-кандидати. Часто нова ідея, хід-кандидат знаходиться не у вихідній позиції, а після серії ходів складають варіант-кандидат. Після цього починається розрахунок нових можливостей (див. п.3).

7. Може трапитися так, що у момент розрахунку одного з варіантів з'являються нова ідея, хід-кандидат, що не має відношення до цього варіанту. У цьому випадку потрібно визначити його пріоритет, але до розгляду не приступати, поки не буде закінчений розрахунок варіанту, який проводився в цей час. Виключення - випадок, коли відразу очевидно, що нова ідея краще даного продовження (а не просто пріоритет ніша).

8. Одним з найбільших недоліків мислення багатьох шашкістів є «шашкова сліпота» - недогляд елементарних протиріч суперника на 1-2-ходах. Для боротьби з цим існує правило: закінчивши розрахунок і прийнявши рішення, зробити паузу (записати хід на бланку) і поглянути на позицію свіжим «поглядом новачка». Тільки переконавшись, що грубої помилки немає, можна робити хід. Якщо ж виявлена помилка, розрахунок варіантів доводиться відновлювати. У цьому випадку, як правило, потрібно знизити мету розрахунку.

Поради для оптимізації процесу вибору ходу:

1. Правило ходів-кандидатів допомагає раціонально організувати добір варіантів, виділити ті продовження, які належить розрахувати. Ще важливішою є «пошукова функція» цього прийому: він дозволяє уникнути типової помилки багатьох шашкістів - відразу ж заглиблюватися в розрахунок продовжень, що прийшли на думку першими. При цьому якісь сильні можливості можуть бути упущені. Важливо не тільки визначити повний перелік ходів-кандидатів, але й встановити оптимальний порядок їх розгляду.

2. Іноді в процесі розрахунку доводиться знов звертатися до пошуку ходів-кандидатів: деколи їх просто забувають вчасно визначити; не завжди є упевненість, що перелік знайдених можливостей - вичерпаний. Якщо запитати себе: «Що ще може бути в позиції, яку ідею я міг не відмітити?». Аналогічну додаткову перевірку, але цього разу з погляду пошуку ресурсів супротивника, варто провести, якщо перспективи, навпаки, здаються дуже сприятливими. Частіше потрібно пробувати скинути з себе вантаж раніше розрахованих варіантів і подивитися на позицію свіжим поглядом. Такий прийом часто дає відмінні результати.

3. Визначивши коло ходів-кандидатів, потрібно зробити швидку прикидку - поверхневу їх перевірку. Можливо вдасться оцінити перспективність того або іншого продовження, встановити раціональний порядок подальшого аналізу, а може один хід виявиться таким сильним, що інші не доведеться розраховувати.

4. Потрібно фіксувати результати розрахунків, закінчувати варіанти певним висновком. Але далеко не завжди є обов'язковою точна оцінка. Наприклад, виникає форсована позиція, оцінити яку важко - потрібен додатковий розрахунок. Його згодом можна провести, причому відразу з критичної позиції, не повторюючи раніш виконаної роботи.

5. Профілактичне мислення. Часто корисно починати обдумування позиції з питання: «Що хоче мій супротивник при своєму ході?».

6. У чому мінус ходу суперника? Якщо суперник робить несподіваний і незручний для Вас хід, логічний аналіз допомагає зрозуміти, де шукати вразливе місце у його задумі, як з ним боротися.

7. Чого я хочу добитися? Треба визначити свої цілі:розміняти декілька шашок ; захопити важливе поле; попередити яку-небудь активну можливість суперника тощо. Логічний аналіз положення може підказати напрям подальших розрахунків.

Заняття з цієї тематики варто провадити щороку, добираючи щоразу складніші приклади.

Розділ 3 . Історія шашок

Зміст занять

Основні віхи історії гри

Походження шашок. Шашки старовинного світу. Шашки в 19 ст. Шашки в 20 ст.

Українські чемпіони СРСР та їх найвидатніші сучасники. Започаткування розигришу звання чемпіона світу. Найвизначніші твори шашкової літератури. Спортивно - творчі напрямки, школи. Шашки в Україні. Творчість провідних шашкістів України. Українська шашкова школа.

Методичні рекомендації

Зростання спортивної майстерності шашкіста неможливе без оволодіння класичною спадщиною. Еволюція стилю юних шашкістів, як правило, повторює основні етапи розвитку творчих напрямків і шкіл у шашковій історії. Корисно ознайомлювати учнів з найбільш характерними зразками творчості майстрів минулих часів, з партіями сучасних гротмейстерів і майстрів.

Розглядаючи основні віхи шашкової історії, доречно згадати деякі цікаві історичні дати (їх також можна приводити на заняттях з відповідної тематики):

1. Близько 7 ст. до н.е. - перша згадка про шашки у старовинній Греції.
2. У гробниці фараону Єгипту (близько 2800 року до н. е.)- знайдені шашки.
3. 560- 636 р.р. - опис правил гри у шашки у книзі Ісидора Севільського.
4. 1591р. Перша шашкова книга - трактат Педро Руно Монтеро.
5. 1827р. У Росії видано першу шашкову книгу - автор А.Петров.
- 6.1887р. Перший російський шашковий журнал - «Шашки» П.М.Бодяньського (м. Київ).
7. 15.10.1891рр. Перший Всеросійський турнір за листуванням.
8. 1.06.1894р. Перший Всеросійський шашковий турнір.
9. 1992р. Перший чемпіонат світу з шашок-64.

Треба ознайомити учнів з життям і творчістю вихованців українських шашок : Б.Блиндера, З.Цирика, М.Когана, С. Натова, П.Бодяньського.

В Україні шашки відомі з 4-5 ст. Знайдені шашки в археологічних розкопках Пантікапея, Херсонеса Таврійського, біля Переяслава-Хмельницького. У билинах згадується, що шашки були популярні за часів Київської Русі. Широкого поширення шашки набули за часів Петра І.

У 1892 р. пройшов перший чемпіонат Києва. Киянин П.М.Бодяньський- організатор перших Всеросійських турнірів з шашок (очних та за листуванням). З 1897р. у Києві видається журнал «Шашки».

З 1924 р. проводяться річні чемпіонати з шашок в УРСР.

Найбільшу увагу приділити творчості гротмейстерів і провідних майстрів України останніх десятиріч.

Можна рекомендувати ознайомлення з творчістю видатних українських шашкістів у межах вивчення інших розділів програми. Наприклад, запропонувати учням підготувати реферати, доклади чи електронні статті за тематикою:

- «Теорія дебютів у творчості Б.Блиндера»;
- « Середина гри у партіях З.Цирика»;
- «Дебютна творчість М.Когана»;
- «Комбінаційна творчість українських шашкістів»;
- « Технічні прийоми у ендшпілі у творчості З.Цирика» та ін.

Розділ 4. Дебют і середина гри

Зміст занять

Дебютна підготовка

Найважливіші дебюти: класична теорія і сучасна практика. Принципи складання індивідуального дебютного репертуару. Зв'язок дебюту з міттельшпілем.

Методичні рекомендації

Кожна більш-менш популярна дебютна система має свою назву. Основні з дебютів: 1. Кіл; 2. Тичок; 3. Перехрестя; 4. Вилочка; 5. Міська партія; 6. Стара партія; 7. Гамбіт Кукуєва; 8. Зворотна міська партія; 9. Гра Філіпова; 10. Гра Каулена; 11. Гра Бодяньського; 12. .Відіграш; 13. Новий початок; 14. Гра Романичева; 15. Центральна партія; 16. Зворотна гра Бодяньського; 17. Ленінградський захист; 18. Новоленінградський захист; 19. Київський захист; 20. Захист Когана; 21. Косяк; 22. Зворотний кіл; 23. Гамбіт Шошина- Харьянова; 24. Відмовлена гра Філіпова; 25. Гра Шмультяна; 26. Гра Боброва; 27. Гра Рамма; 28. Гра Сокова; 29. Зворотний косяк; 30. Зворотний тичок; 31. Зворотне перехрестя; 32. Гра Медкова; 33. Гра Петрова.

Залежно від подальшої гри дебюти розпадаються на варіанти (системи, захисти, атаки, гамбіти, продовження). Якщо, який-небудь дебют або система виникають з перестановкою ходів, це не змінює їх назви.

Класифікувати дебютні варіанти можна за характером боротьби в них. У цьому розумінні можливо виділити три великі групи дебютів:

1. Дебютні варіанти з позиційним «пресингом» - варіанти, в яких сторони концентрують сили на одних і тих же ділянках дошки, прагнуть переграти супротивника в «лобових» тактичних або стратегічних зіткненнях. Одна сторона звичайно задовольняється невеликою, але стійкою ініціативою, не даючи можливості супротивнику організувати контратаку. Інша сторона прагне нейтралізувати активність суперника там, де він її проявляє, і не заперечують проти спрощень, що полегшують захист. Обидва супротивники наполегливо уникають послабленні позиції, особливо в центрі дошки. Для варіантів з «пресингом» характерна відносно спокійна позиційна боротьба. Приклади: багато варіантів міської партії, відіграш і т.д.

2. Дебютні варіанти з контршансами - варіанти, в яких робиться спроба нейтралізувати або подавити ініціативу суперника шляхом облоги його центра або зв'язки флангу. Іноді йдуть на явні поступки для переважання по інших чинниках активності (наприклад: поступаються центром ,але отримують краще розташування шашок , більшу кількість резервних ходів). У багатьох випадках результат боротьби вирішується тактичними засобами. Приклади: гамбітні системи.

3. Дебютні варіанти з форсованою грою - варіанти комбінаційного типу, що відрізняються складністю , гостротою і вимагають від обох сторін виключно точної гри і досконального знання теоретичних рекомендацій. Один невірний крок може привести до негайної поразки, а тривалість варіантів іноді доходить до 20 і більше ходів. Приклади: косяк , кіл. Варіанти з форсованою грою зустрічаються майже в кожному дебюті.

Основні принципи гри в дебюті:

Загальні принципи розігрування вже вивчалися на етапі базової підготовки. Тепер слід їх конкретизувати і показати на більш складних прикладах.

Ці принципи не є застиглими догмами. Навіть таке правило , як «не руйнуй двійник на початку партії» точніше було б викласти так: « випадки, коли на початку партії розвиваються шашки правого флангу, надзвичайно рідкісні».

Швидкий розвиток шашок є в дебюті предметом особливої турботи. Варто допустити одне, інше зволікання - і різниця активності шашок на користь суперника зумовить результат зустрічі.

Якщо є вибір, то в дебюті спочатку треба розвивати ту шашку, для якої понад сумнівів активна позиція. Інші шашки виводяться після того, як суперник визначить свої плани. Цей прийом спрямований на економний, без втрати єдиного темпу розвиток і у деяких випадках допомагає виграти дорожочинний час.

Треба визначити, що у шашках, які називають «трагедією одного ходу» , чинник часу грає головну роль не тільки в дебюті, але й у міттельшпілі та ендшпілі. Саме від нього залежить реальність планів - будь то атаки або ж схеми позиційної боротьби. Проте іноді зустрічаються позиції, де одна із сторін, скута захистом, не може більш збільшувати активність своїх шашок. Тоді для протилежної сторони чинник часу вже не має принципового значення. Можна не поспішаючи маневрувати, випробувати декілька планів, маскувати свої задуми, провокуючи суперника на помилку і вибираючи момент для вирішального удару.

Несподіванки у дебюті.

Дерево дебютної теорії досліджується ретельно, але на його карті ще є білі плями. Сильний новий хід у відомому дебютному варіанті ставить суперника перед складними проблемами своєю несподіваністю, вимагає перегляду наперед підготовлених планів і часто має вирішальний вплив на результат зустрічі.

Якщо ж новинку застосували проти нас, потрібно, перш за все, вирішити, чи можемо ми продовжувати здійснення первинної дебютної ідеї. Якщо так, то часто це і буде кращим запереченням на заготовку партнера.

Зустрічаються новинки, що не дозволяють ефективно здійснити первинний стратегічний план, проте надають інші хороші можливості.

Для того, щоб логічний розвиток партії привів до ускладнень, зовсім необов'язково кому-небудь помилятися. Без зусиль, наприклад, можна загострити гру за взаємним бажанням партнерів. У методологічному відношенні найбільш повчальними є випадки, коли гострі сутички виникають як результат боротьби проти здійснюваної суперником дебютної ідеї.

Під час роботи над дебютною стадією партії учні повинні проявляти більше самостійності. Нерідко доводиться бачити, як юні шашкісти - вихованці одного тренера - всі як один грають варіанти з репертуару тренера. Це зовсім неправильно. Вибрати за допомогою викладача декілька відповідних до їх смаку та стилю гри систем за білих і чорних. Потім самостійно вести свої записи або комп'ютерні дебютні бази, вносити в них корективи.

Варіанти, що включаються в дебютний репертуар, повинні відповідати наступним вимогам:

1. Бути життєздатними, тобто не приводити за сильних відповідей суперника до важкої гри чорними або гри без шансів на перевагу білими.

2. Відображати наші сильні сторони та приводити до таких позицій, де ми відчуваємо себе найпевніше.

3. Бути логічно обґрунтованими, тобто задовольняти основоположним принципам шашкової гри.

На перших порах дебютний репертуар не повинен бути занадто широким. У шашкіста, що вибрав вузьке коло дебютів, є час відшліфувати варіанти до тонкощів, осягаючи секрети взаємодії шашок та інших сторін шашкового мистецтва.

Починаючим шашкістам не варто прагнути до варіантів з гострою форсованою грою, що вимагають обширних знань і постійного ознайомлення з шашковими новинками - треба спершу навчитися добре грати в шашки. Досвідчені турнірні бійці, навпаки, повинні мати в своєму розпорядженні й такі варіанти, і варіанти із спокійною грою, і варіанти з контршансами. У відповідальних змаганнях необхідна гнучка тактика, зустрічатися доводиться з партнерами різних стилів і кваліфікації.

Ці теми мають розглядатися упродовж усіх років навчання. Тренер зобов'язаний інформувати учнів про новинки в цій стадії шашкової партії, періодично проводити огляди дебютних нововведень, найактуальніших проблем у найпопулярніших дебютних варіантах і системах.

Потрібно крок за кроком ознайомити учнів з дебютною класикою для широти орієнтації, набуття потрібного обсягу знань з головними засадами формування свого дебютного репертуару, з роллю самостійної роботи над шашковою літературою та періодикою для одержання потрібної дебютної інформації, із засадами роботи з комп'ютерними шашковими програмами. Започаткування власної дебютної картотеки - фундамент для надійного користування інформацією.

Водночас треба застерегти учнів від надмірного захоплення дебютною підготовкою. Переоцінка значення дебютних знань може призвести до перевантаження пам'яті, нераціональної втрати часу, поверхових оцінок деяких варіантів, що часто застосовуються в сучасних змаганнях.

Дебютний репертуар треба будувати залежно від власної пам'яті. Шашкістам з блискучою пам'яттю доцільно включати в репертуар складні сучасні дебютні системи.

Шашкісти з хорошою пам'яттю можуть дозволити собі різноманітний дебютний репертуар, застосовувати різні початки, оскільки здатні їх засвоїти й запам'ятати, і вибирати надалі дебюти, найбільш незручні для суперника.

Шашкістам з менш хорошою пам'яттю ставати на такий шлях небезпечно. Краще орієнтуватися на «дебютні схеми» - логічні системи з меншим об'ємом теорії, в яких важливішим є розуміння позиції, знання типових ідей та прийомів, а не конкретні деталі або точний порядок ходів.

Дебюти взагалі можна умовно поділити на «дебютні варіанти» й «дебютні схеми». Ділення відносне, оскільки в теорії будь-якого початку є і набір точних, конкретних варіантів, і логічні, планові елементи - питання лише в їх співвідношенні. Причому на сучасному етапі розвитку «комп'ютерної

теорії» дуже часто гострі, насичені тактикою та багатим розгалуженням варіантів системи з'являються несподівано у тих дебютах, що раніше вважалися «спокійними».

Інформацію про свій дебютний репертуар (або дебютну картотеку) доречно тримати у комп'ютері або у вигляді окремих карток.

Дуже важливо розуміти, що для великих успіхів мало знати «офіційну» теорію. Бажано мати «свою теорію дебютів».

Існує гарний прийом удосконалення: вибрати для себе шашкового лідера серед видатних шашкістів, який подобається за ідеями, стилем гри. Дебютний репертуар цього шашкіста Ви можете деякий час копіювати.

Тренер повинен допомогти учню відібрати найважливіші, показові для дебюту, що вивчається, партії. Такі партії допомагають глибше розібратися в дебютній побудові, легше її запам'ятати. Знання типових планів, загальних ідей, прийомів, оцінок, першоджерел не менш важливе для вивчення будь-якого дебюту, ніж запам'ятовування конкретних варіантів. Знання ідей обраного дебюту дозволяє також не запам'ятовувати при його вивченні другорядних варіантів. Діючи у дусі дебютної ідеї, можна знайти вірне рішення за дошкою.

Шашкіст повинен не обмежувати себе вивченням партій, що зіграні лише «своїми» дебютами, адже часто доводиться використовувати прийоми, характерні для зовсім інших схем. Особливо зрощення ідей різних дебютів характерне на сучасному етапі розвитку шашок.

Незважаючи на існування комп'ютерних баз та навчальних комп'ютерних програм, шашкова література й досі залишається надійним засобом інформації.

Тренер повинен рекомендувати учням найкращі зразки шашкової літературної спадщини та захистити їх від «халтури» (на жаль технічний прогрес сприяв появленню великої кількості недоброякісних книжок. Особливо це стосується матеріалів з теорії дебютів).

Розділ 5 . Середина гри . Типові позиції

Зміст занять

Зв'язок дебюту з іншими стадіями партії. Типові позиції, що виникають у середині гри при розігруванні відкритих, напіввідкритих та закритих дебютів.

Методичні рекомендації

Цей розділ фактично є продовженням попереднього, і при складанні планів занять доцільно поставити поруч споріднені теми. Подібне сполучення вже пропонувалося на попередньому етапі підготовки, тепер воно застосовується на поглибленому рівні.

За останні 30-40 років об'єм дебютної теорії виріс у кілька разів. Набули поширення динамічні системи з форсованою грою впродовж двадцяти і більше ходів. Весь цей об'єм знань став доступний шашкістам середньої кваліфікації, не говорячи вже про провідних майстрів і гросмейстерів.

Можна не програти, але вийти з дебюту з поганою позицією. Тоді суперник пустить в хід стандартний арсенал технічних прийомів, що також стали загальнодоступними ще у середині 20 сторіччя. Роль дебюту в шашках постійно зростає. Важко розраховувати на успіх в рівному за складом турнірі, якщо дебютна частина партій складається невдало.

Іншою важливою тенденцією в розвитку сучасного дебюту є все зростаючий його зв'язок з подальшими стадіями гри: «у наш час кожен майстер приблизно з 6-8 ходу складає план гри в міттельшпілі» і «немає кращого способу потрапити в обмежене положення, як прагнути лише до простого розвитку».

Стратегічний зв'язок дебюту і подальших стадій гри необхідно продумати вже під час підготовки дебютного репертуару.

Для шашкістів вищої кваліфікації загальноприйнятим є ґрунтовне опрацювання стандартних планів і типових позицій, з якими доведеться стикатися в після дебютній стадії. Як мінімальну вимогу, виконання якої доступне й малокваліфікованим шашкістам, можна висунути завдання ретельного розбору хоч би десятка партій гросмейстерів, зіграних в змаганнях останніх років за дебютним варіантом, що вивчається. Така робота покликана не тільки підвищити стратегічну майстерність, але й озброїти знанням тактичних і технічних прийомів, характерних для майбутнього міттельшпілю.

На даному етапі навчання треба докладно вивчити наступні типові позиції: 1. позиції зі зв'язками, рогатка, зажим, кліщі; 2. позиції з колом, тичком; 3. позиції з проривом на фланці; 4. позиції з

відсталими шашками; 5. позиції з сильним центром; 6. позиції зі слабким центром, облога центра; 7. симетричні позиції; 8. косякові позиції;

Кращим методом вивчення типових позицій міттельшпілю є підбір партій з подальшим аналізом використаних в них планів гри, тактичних і стратегічних прийомів та ідей. Треба підбирати партії, зразково проведені обома сторонами або принаймні одним з супротивників, або партії з типовими помилками та зразковим покаранням за них.

Доцільно підбирати саме партії, а не фрагменти, оскільки звичайно буває корисно уявити собі повну картину боротьби, починаючи від дебютних тонкощів і закінчуючи ендшпілем, в якому також можуть бути типові ідеї та особливості, характерні для системи, що вивчається.

Приклади вибираються з творчості сильних шашкістів, в партіях яких постійно зустрічаються позиції даного типу. Корисно вивчати методи розігрування типових позицій в історичному плані, в розвитку. Це дає можливість глибше розібратися в ідеях позиції.

Найважчим для тренера є створення власної (краще електронної) бази шашкових партій та позицій. Краще створювати власні колекції тактичних прийомів і комбінацій. У сучасних умовах для такої успішної та плідної роботи є всі технічні можливості.

Звернути увагу на необхідність самостійного збору і систематизації типових прийомів ведення гри в певних позиціях. Оскільки у кожного свої творчі прихильності та улюблені позиції, підбір типових прийомів і поступове їх накопичення (збір) повинні здійснюватися особисто кожним шашкістом: виконавши цю роботу, він вже знає щось нове, відмінне від решти спортсменів, що використовують загальнодоступні бази партій та фрагментів.

Розділ 6 . Проблеми теорії середини гри

Зміст занять

Перехід з дебюту в міттельшпіль. Реалізація дебютної переваги. Проблема вибору плану. Атака. Головні принципи атаки. Атака в центрі. Взаємні атаки на різних флангах. Контратака.

Методичні рекомендації

На цьому етапі підготовки триває поглиблене вивчення перехідної стадії з дебюту в середину гри, розпочате на попередніх етапах. Потрібно пам'ятати про важливість об'єктивної оцінки позиції на цій стадії. Якщо в підсумку дебютної боротьби досягнута реальна перевага, то завдання полягає в її реалізації. Коли ж такої переваги не здобуто - чи то білі зберегли дебютну ініціативу, проте недостатню для рішучих дій, чи то шанси зрівнялися або перейшли до чорних, - перед обома сторонами постає проблема вибору плану. В усіх випадках цей план має бути націлений на збільшення переваги з боку однієї сторони, а з боку іншої - на боротьбу за зрівняння шансів. У приблизно рівних позиціях обидві сторони ведуть боротьбу за здобуття переваги.

Підібрати показові приклади планування у всіх стадіях шашкової партії. Багато цікавих прикладів можна знайти в творчості Цирика, Литвіновича, Бліндера.

Одна з найцікавіших та найважливіших тем у шашках - атака. Атака може бути засобом залежно від ситуації на шатківниці або реалізації переваги, або боротьби за збільшення чи здобуття переваги.

Перевага в центрі може бути трампліном для перенесення атаки на фланг. Тему атаки розглядати впродовж усіх наступних етапів занять.

Розділ 7 . Проблеми дебютної стратегії

Зміст занять

Поглиблене вивчення актуальних варіантів основних систем. Деякі загальні проблеми дебютної стратегії. Шліфування дебютного репертуару.

Методичні рекомендації

Перебування в курсі напрямків розвитку дебютної теорії та практики, тренер продовжує знайомити учнів зі свіжим матеріалом. Водночас він виділяє для більш поглибленого вивчення кілька окремих актуальних варіантів основних систем, передусім тих, що проходять перевірку боєм у змаганнях найвищого рангу. Навіть якщо якісь з таких дебютних варіантів не входять до дебютного

репертуару того чи іншого учня, йому корисно принаймні бути обізнаним з колом найактуальніших дебютних проблем.

Огляди таких варіантів на матеріалі останніх змагань доцільно готувати не тільки самому тренеру, але й доручати робити їх учням (реферати чи електронні книжки). Подібні огляди обговорюються під час занять; робляться висновки, готується підґрунтя для наступних праць такого роду.

Серед загальних проблем дебютної стратегії можна назвати такі: способи гострої боротьби за ініціативу; досягнення свободи маневру та ініціативи ціною жертви чи позиційних поступок; раптові «вибухові» атаки; широкий тактичний наступ, ресурси оборони; необхідна міра обережності в активних діях тощо. Щодо засобів боротьби за ініціативу звернути увагу учнів на те, що класичний метод боротьби - спочатку планомірний розвиток сил, а вже потім активні дії - не завжди в конкретній ситуації є об'єктивно найдоцільнішою стратегією.

Розділ 8 . Техніка закінчень. Типові позиції

Зміст занять

Великий трикутник. Ціпок, правець. Самооблога. Відкидання. Перекриття. Перепліт. Позиція Саргіна. Проводка шашки с1. Етюдна композиція . Деякі етюдні ідеї.

Методичні рекомендації

У темі « Закінчення » найбільш детально розглядаються два їхні види - прості й дамкові. Прості закінчення - абетка ендшпілю, а дамкові зустрічаються найчастіше.

При викладі матеріалу головна увага приділяється не різновидам співвідношення сил (наприклад, дамка й шашка проти трьох дамків) , а ідеям і технічним прийомам, які можуть бути здійснені не тільки в розглянутих закінченнях, але й взагалі характерні для заключною стадії шашкової партії.

На цьому етапі підготовки учні починають поглиблене вивчення типових ендшпільних позицій з метою досконалого опанування технікою гри в цих ситуаціях.

У кожному з тематичних розділів повторюються деякі випадки, що вже розглядалися в групах початкової підготовки. Слід перевірити, наскільки твердо учні засвоїли вивчений матеріал, і в разі потреби освіжити його ,щоб остаточно закріпити здобуті знання.

У простих закінченнях розглянути роль таких чинників позиції: віддалена прохідна шашка; небезпечні прохідні шашки; прогалина в шашковій конфігурації ; наявність зайвих темпів; можливість прориву. Звернути увагу на типовий метод трансформації переваги. Методи захисту; використання прихованих ресурсів. Три шашки проти двох чи трьох шашок. Закінчення з проривом. Закінчення без прориву.

Розглядаючи дамкові закінчення, треба повторити вивчені раніше прийоми «петля»,»розпуття»,»правець», «трамплін». У дамкових ендшпілях виділити та проілюструвати характерні засоби наступу та оборони. Зокрема, нерідко активність дамків виявляється вагомим чинником, ніж матеріал.

5.3. Етап спеціалізованої базової підготовки

Стратегія і тактика , практичний аналіз навчальних партій

5.3.1 . Удосконалення стратегічної й тактичної майстерності

Тренер відбирає для розгляду партії та позиції із складним стратегічним і тактичним змістом. Основні завдання аналізу: розкриття суті стратегічних і тактичних задумів; визначення критичних моментів у перебігу партії; оцінка реальної якості здійснених у грі загальних планів і конкретних рішень; висновки про головні помилки та про те, як слід було діяти натомість; практичні висновки. Робота над помилками. Психологія помилки. Засади психологічної підготовки шашкіста.

Як приклади, цікаво підбирати позиції з практики, в яких гравці(або коментатори) високого рівня не знайшли замаскованих рішень.

Особливу увагу приділити такій формі підготовки, як аналіз спортсменами власних партій. Фахівці вважають, що це головний засіб самовдосконалення, що зростання майстерності шашкіста неможливе без критичного осмислення своєї творчості. Найбільший ефект аналіз власної партії дає тоді,

коли він закріплюється у вигляді письмових (або електронних) коментарів до неї. Критичний розгляд цих коментарів за участі тренера дає можливість скласти враження про характер задумів гравця, відтак - про плюси та мінуси його підготовки. Самі коментарі здебільшого відрізняються певною суб'єктивністю: автори схильні приділяти більше уваги власним рішенням, а у діях суперника виділяти ті, на які в них були заготовлені красиві відповіді; відтак - вони нерідко проходять повз важливі, інколи й критичні моменти партії. Виявлення під час аналізу коментарів неточностей і помилок у них також сприяє спортивному вдосконаленню учня.

Коментування власних партій дає тим більше користі, чим більше в ньому об'єктивності та самокритики. З цього погляду найкращими зразками вважаються коментарі до своїх партій таких класиків цього жанру, як В.Соков і В.Литвинович.

5.3.2. Удосконалення позиційної майстерності

Про позиційну гру написано чимало книг. Деякі обов'язково слід вивчити. І перш за все чудову книгу Геннадія Хацкевича «25 уроків шашкової гри».

Рекомендовано також вивчати збірки партій найбільш позиційних шашкістів, при цьому переважно з їх власними коментарями. Вивчати треба творчість шашкістів не тільки найбільш близьких учню за стилем, але, навпроти, особливо майстерних саме в тому, що ніяк у нього не виходить.

Найцікавіші й корисніші епізоди - «позиційні картинки» - слід фіксувати. Оцінюючи положення, досвідчений шашкіст ніколи не намагається врахувати відразу всі його особливості, не складає повного уявлення про всі його плюси та мінуси (саме до цього закликають деякі підручники). Така робота якщо і проробляється, то підсвідомо.

Мистецтво оцінки полягає в умінні виділити суть позиції - ті її особливості, які повинні бути прийняті до уваги при пошуку сильного ходу. На тренуваннях корисно формулювати на словах своє сприйняття суті положення, щоб фіксувати та згодом виправляти помилки в позиційному розумінні. Виділивши найбільш істотні оцінні міркування (найчастіше - підсвідомо) і перевіривши варіанти, знаходимо хід(або невелику сукупність ходів), що відповідає нашому сприйняттю виниклої ситуації. Звичайно цей хід переслідує яку-небудь мету, тобто є частиною конкретної операції.

Зрозуміло, часто наші рішення виявляються складними, комплексними, базуються на розрахунку довгих варіантів і безлічі різних оцінних міркувань. Проте у підґрунті будь-якого стратегічного рішення лежать прості позиційні операції, і дуже важливо уміти швидко та упевнено їх знаходити.

Основні типи позиційних операцій:

1. Поліпшення розташування шашок, маневри, перегруповування.
2. Розміни
3. Профілактика

Типові позиції

У партіях постійно виникають позиції з тим же співвідношенням матеріалу і приблизно тим же розташуванням шашок, що і в безлічі партій, що гралися раніше. Корисно знати, як сильні шашкісти трактували подібні ситуації, які проводили плани, які ідеї здійснювали. Багато правил, що відносяться до тих або інших типових позицій, є загальновідомими, мають чіткі формулювання.

У наші дні подібна робота немислима поза зв'язком з теорією дебюту, з якого виходить типова позиція. Вірно і зворотне: дебютні заняття будуть ефективними лише за умови глибокого ознайомлення з ідеями майбутнього міттельшпілю.

Типові ситуації

Якщо типові позиції характеризуються визначеним чисто шашковим малюнком - тим або іншим співвідношенням і розташуванням сил на дошці, то типові ситуації - витікаючим із загальної оцінки положення змістом майбутньої боротьби. Наприклад, можна вивчати закони ведення атаки та захисту, реалізації переваги або лавірування в приблизно рівній позиції, боротьби за ініціативу тощо. Представляє інтерес також аналіз таких чисто спортивних ситуацій, як гра на вигреш або нічию, цейтнот, відкладання партії, зіткнення з несподіванкою в дебюті, дії після перегляду і т.д.

Психологія помилки

Можна виділити такі основні причини шашкових помилок: відсутність спеціальних шашкових здібностей; недостатня інформованість як наслідок недостатнього вивчення шашок, без чого неможливо уникнути численних помилок, у тому числі й елементарних, навіть маючи дуже гарні здібності; неймовірна складність самих шашок як інтелектуальної гри; обмеження часу на обдумування; емоційне

напруження, що нерідко провокує спотворене бачення ситуації на дошці; серія різних психологічних чинників, в якій далеко не останнім за значущістю є гра суперника, що провокує наші помилки, використовує наші слабкі сторони, дефекти в дебютній підготовці і т.п.

Дві останні причини помилок пов'язані якраз з так званими шашково - психологічними ситуаціями, в яких особливості шашкіста як особистості мають ту ж значущість, що й позиція на дошці.

5.3.3. Психологічна підготовка шашкіста

Крім гарної шашкової підготовленості, підтримки фізичних кондицій, у загальній підготовці шашкіста не останню роль грають психічні якості, його вміння регулювати свій стан, а також враховувати до й під час партії психологічні особливості супротивника.

Найбільш значущі показники психологічної підготовленості шашкіста:

1. концентрація й стійкість уваги. Як показник концентрації й стійкості уваги шашкіста варто розглядати наявність або відсутність грубих недоглядів, а також їх характер. Деякі приклади пов'язані з втратою концентрації уваги («зникле поле», «забута шашка», «природний хід» тощо). Іншим чинником, що визначає концентрацію гравця за шатківницею, є його стиль поведінки під час гри;

2. пам'ять. Однією з основних і доконечно потрібних шашкісту психічних якостей є гарна пам'ять. Пам'ять визнається однією з основних якостей, що визначають силу гри.

Роль пам'яті як одного з чинників, що визначають ігровий стан шашкіста, складається в прискоренні, де це можливо, процесу прийняття рішення, економії сил і часу. Дуже часто завдяки гарним дебютним знанням сучасні гротмейстери починають власне боротьбу після певних дебютних «табій». Відмінна пам'ять плюс глибокі дебютні розробки дозволяють вступати в гру набагато пізніше своїх супротивників, що дає можливість провести партію на високому без зривів рівні;

3. внутрішня й зовнішня перешкодостійкість. До зовнішніх перешкод варто віднести всі реально діючі під час гри чинники, що заважають шашкісту зосередитися на обмірковуванні ходу: шум у приміщенні; висвітлення; зручність розташування шашкіста за дошкою; якість інвентарю (стандартні форма та колір шашок та дошки). Вплив цих чинників залежить від індивідуальних психологічних особливостей шашкіста. Щоб перебороти недостатню стійкість до зовнішніх перешкод, можна застосовувати наступний метод тренування. У період підготовки до змагання, при аналізі позицій або в тренувальних партіях штучно створювати шум - включати радіоприймач. У такий спосіб виробляється здатність не реагувати на шум.

До внутрішніх варто віднести перешкоди, пов'язані з переживаннями, які не мають безпосереднього відношення до партії, що грається. Це відбувається шляхом вторгнення неактуальної в цей момент інформації в нервові механізми, що здійснюють обробку чисто шашкової інформації під час гри;

4. саморегуляція. здатність шашкіста до саморегуляції також є одним з основних показників психологічної підготовленості. Особливо яскраво вона виявляється в кризових ситуаціях, після сильних потрясінь, до яких, безумовно, можна віднести поразку. Можна виділити три групи шашкістів, що відрізняються своїм відношенням до програшу. Першу групу поразка деморалізує, друга зберігає спокій, а шашкісти, що відносяться до третьої групи, починають грати сильніше, ніж до поразки.

При дослідженні «слабкого» типу нервової системи виявлено, що для нього характерна висока тривожність, значна емоційна збудливість, детальне планування майбутньої діяльності й підвищений контроль за нею, швидка реакція та добре розвинене почуття часу. Шашкісти із «слабким» типом нервової системи погано переносять стресові ситуації, і тільки правильно організована підготовка до наступної партії, що враховує перераховані особливості темпераменту, здатна компенсувати їх негативний вплив.

Здатність до саморегуляції виявляється також в умінні підійти до початку змагань у своїй найкращій формі. Використання елементів саморегуляції доцільне також при виході з тривалої кризи за рахунок різкої зміни режиму дня;

5. врахування психологічних особливостей супротивника. Шашки треба розглядати не тільки як протистояння ідей, але як боротьбу особистостей: «На шашківниці борються люди, а не шашки». Треба вивчати сильні й слабкі сторони гри суперників і надалі вміло використовувати їх індивідуальні недоліки. Є кілька типових стилів гри: стиль автомата; міцний; класичний; комбінаційний; стиль заманювання.

Для шашок, для шашкової боротьби насамперед необхідне знання людської натури, розуміння психології супротивника. Раніше боролися тільки шашками, на сучасному етапі розвитку борються (або принаймні намагаються боротися) із супротивником - з ворогом, з його волею, нервами, з його індивідуальними особливостями та не в останню чергу з його марнославством.

Важливо вміти приховувати зміни свого емоційного стану, залишатися для супротивника як би непроникним. Але не всі шашкісти, навіть екстра-класу, цим володіють.

Успіх психологічної підготовки найчастіше визначається рівнем рефлексивних міркувань шашкіста. Термін «рефлексивний» уведений англійським філософом Д.Локком. Рефлексія - це досвід над досвідом, мислення над мисленням. Будь-який шашкіст. Незалежно від його рівня, стихійно або свідомо застосовує методи рефлексії. Перевага в рефлексивних міркуваннях дозволяє шашкісту не тільки передбачати дії суперника, регулюючи тим самим і власну поведінку, але й активно впливати на його міркування, формувати в нього бажані рішення, іншими словами - застосовувати методи рефлексивного керування.

Ефективність застосування методів рефлексивного керування залежить не тільки від розуміння індивідуальних особливостей супротивника й знання самого себе, але й від володіння психологічною ініціативою. У боротьбі за неї важлива роль належить умінню діяти нешаблонно й активно. Така активність змушує партнера зважати на чужу волю й нерідко підкорятися їй. Пасивна сторона перебуває в стані підвищеного очікування небезпеки, а це часто деморалізує. Особливо ефективною подібна тактика є у вирішальних партіях.

Н. Крогіус у роботі «Психологічна підготовка шахіста» виділяє найпоширеніші прийоми рефлексивного керування: згода із супротивником; заманювання; очікування; збереження безлічі можливостей; створення враження гарної поінформованості; блеф; раптовість; метод правди. Гарною ілюстрацією рефлексивного керування звичайно стають матчі, де результат найчастіше визначається психологічними моментами. Особливо показовою в цьому зв'язку є теоретична дуель між суперниками. Вдало застосована сильна новинка здатна вплинути на результат не тільки конкретної партії, але й усього матчу;

6. вольові якості. Один з проявів вольових якостей людини - здатність переборювати перешкоди для досягнення мети. У шашках це виявляється в здатності до тривалого й наполегливого пошуку ходу в критичних позиціях. Висока здатність до мобілізації вольових зусиль дуже часто визначає як би парадоксальний результат гри: порятунок у програних позиціях; досягнення переваги в рівних позиціях; доведення невеликої переваги до перемоги. Інколи, навмисно одержують погані позиції, і у складній грі перемагають супротивників.

Вибір ходу в шашковій партії є складною й відповідальною дією. Про це написано чимало праць відомих шашкових теоретиків і практиків. Відзначається, що ефективність процесу вибору ходу залежить від вчасного одержання потрібної інформації та вектора емоційно - вольової активності. Варто також підкреслити необхідність високих вимог до мотиваційної сфери діяльності шашкіста.

Чинники, що впливають на прийняття рішення під час партії:

1. Психологічна взаємодія суперників. Під час шашкової партії суперники психологічно впливають один на одного. Це може виявлятися в особливостях індивідуального стилю, рисах характеру, рівні спортивної майстерності, специфіці конкретної ситуації на дошці. У грі шашкістів високого класу результат двобою може залежати від малопомітних на перший погляд дріб'язків. Існує безліч прикладів у найбільших міжнародних турнірах і матчах на першість світу, коли у вирішальний момент вибір того або іншого ходу диктується не шашковими, а лише психологічними міркуваннями. Не дивно, що найсильніші сучасні шашкісти під час двобоїв успішно застосовують психологічні методи шашкової боротьби.

Важливим аспектом психологічної взаємодії є пропозиція нічиєї. Шашки є єдиним видом спорту, де гравці можуть не тільки достроково завершити поєдинок, але й не виявити при цьому переможця. У більшості випадків це відбувається не через об'єктивні передумови позиції. Пропозиція нічиєї є таким же рішенням, як і вибір ходу: гравець оцінює виниклу ситуацію, можливі продовження і майбутній розвиток подій. Впливають також авторитет суперника, час, що залишився у гравців, і турнірна ситуація. Крім того, пропозиція нічиєї може робитися і без реальних шансів на її ухвалення, включно з метою виведення супротивника з психологічної рівноваги. Навіть відхиливши можливість нічиєї, суперник може переключитися з шашкових проблем на роздуми, безпосередньо не пов'язані з ними: чому зроблена така пропозиція і в чому причина подібної самовпевненості партнера? В результаті може

бути вибраний не сильний хід, і ефект «пропозиції нічиєї» негативно вплине на подальший розвиток гри.

2. Динаміка розвитку шашкової партії має безліч шляхів свого розвитку. У деяких випадках допущена на початку поєдинку помилка може стати вирішальною, і подальша боротьба вже не вплине на кінцевий результат. Але, як правило, партія не обходиться без декількох невдалих рішень як з одного, так і з другого боку. Нікому не вдається уникнути помилок, але тільки той, хто у вирішальний момент партії може зібратися і прийняти правильне рішення, здатний розраховувати на сприятливий результат.

Невдале ведення партії, допущені раніш помилки негативно впливають на здатність вибрати кращий хід. Допустивши помилку в розрахунку варіантів, наступного разу гравець буде обачніше діяти в подібній ситуації, постарается перейти на позиційну гру - тим самим піти на поступки супротивнику. І навпаки, вдала гра дозволяє не допускати промахів і доводити партію до позитивного результату. Відмінною рисою шашкістів високої кваліфікації є психологічна стійкість, здатність робити оптимальні рішення навіть коли поєдинок невдало складається.

3. Динаміка ходу змагання, турнірне положення. Під час прийняття рішення, особливо у важливі моменти партії, мислення шашкіста не завжди концентрується на виниклій позиції. Але якщо подібні факти є виключеннями, то думки про турнірне положення, кількість набраних очок, упущені можливості відвідують гравців практично постійно. Кожне рішення є своєрідним «каталізатором» виникнення подібних вражень, що заважають зосередитися на самій партії.

На гру шашкіста по-своєму впливає поразка або перемога в попередній партії: деякі спортсмени після невдачі виступають невпевнено, уникають зайвого ризику, задовольняються нічийним результатом; інші, навпаки, знаходять в собі приховані резерви і добиваються гарних результатів. Перемога також може відбитися по-різному: хтось здатний виграти відразу декілька партій поспіль, інші ж втрачають здатність об'єктивно оцінювати свої можливості, впадають у зайву самовпевненість і проводять наступні поєдинки на низькому рівні.

4. Ігровий час. Можна виділити два аспекти, що знаходяться тісному зв'язку один з одним. По-перше, це оцінка показань годинників на обдумування ходів. Природно, що оцінка часу, що залишився, за різного контролю буде не однаковою. Якщо при контролі ФМЖД кожному учаснику дається час фактично на всю партію (збільшення 15 хв. після 40-го ходу, як правило, не має вирішальної ролі), то при «класичному» необхідно зробити певну кількість ходів за фіксований проміжок часу. По-друге, це визначення співвідношення часу, що залишився, у себе і суперника. Сильна сторона (що має більше часу) знаходиться в сприятливому положенні, що може виявлятися в успішному застосуванні психологічних методів шашкової боротьби, виборі стратегії на подальшу частину партії та виборі ходу.

5. Вплив зовнішніх чинників. Важливу роль грають і зовнішні чинники: недотримання тиші в турнірному приміщенні; підвищена або знижена температура повітря; недостатнє освітлення; нестандартний вид шашок і годинника. Як правило, на змаганнях глядачі не мають безпосереднього доступу до шашкових столів, проте нерідко вони розташовуються достатньо близько, що заважає зосередитися на обдумуванні ходів. Крім того, не існує офіційних правил, що регламентують умови приміщення, де проходять шашкові змагання. Звичайно, гравці повинні володіти зовнішньою та внутрішньою перешкодостійкістю, але вплив цих чинників на прийняття рішення має бути мінімальним.

6. Самопочуття шашкіста, його фізичний стан. Під час партії, особливо на фінальній стадії, у шашкістів неминуче з'являється стомлення, внаслідок чого знижується працездатність, об'єм виконуваної роботи та її якість. У пов'язаних з порушеннями мозкового кровообігу: головний біль; запаморочення; розлад здорового сприйняття. В окремих випадках виникає втрата інтересу до гри. Недивно, що під час тривалих змагань на перший план виходять не спеціальні шашкові якості, ерудиція та майстерність, а фізичний стан учасників.

7. Розслаблення під час шашкового поєдинку. Навіть кращим гротмейстерам світу не завжди вдається зберігати достатній рівень уваги та послідовності в розрахунку варіантів впродовж всієї шашкової партії, що пов'язане не тільки з процесом стомлення, але й з чинником розслаблення під час поєдинку. Як правило, це відбувається внаслідок суб'єктивної оцінки останнього ходу суперника. Може складатися враження, що супротивник зробив невдалий хід, який помітно погіршує його положення. І це враження часто негативно позначається на прийнятті правильного рішення в позиції. Відчуття, що є декілька рівноцінних шляхів розвитку партії, є характерною причиною виникнення помилки. Крім того, в світових шашках відома безліч прикладів, коли вирішальні помилки в поєдинках були зроблені на

контрольному ході: шашкіст відчуває нестачу ігрового часу, попередній відрізок партії був напруженим, останні ходи робляться в екстремальній ситуації й, як наслідок, рішення приймаються без урахування нюансів позиції та витрати часу.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Абаулин В.И. Начала в шашечной партии. М., Ф и С, 1965.
- 2.Адамович В.К. Позиционные приемы игры в русских шашках. М., Ф и С, 1976.
3. Адамович В.К. Шашки. Рига, Авотс, 1982.
4. Блиндер Б. М. Избранные партии, окончания и этюды. М., Ф и С, 1960.
5. Вигман В. Я. Радость творчества. М. , Ф и С, 1986.
- 6.Витошкин Л.С. Секреты етюдного творчества. Минск, Полымя, 1986.
7. Волчек А.А. Шашечный практикум . Минск, Харвест, 2004.
- 8 . Высоцкий В.М. , Горин « Дебютная энциклопедия « 2004 – 2005 .
9. Головня І. О. Дебютні пастки і комбінації в російських шашках . «Здоров'я » , 1983.
- 10.Голосуев В.М. Играйте в шашки. Лениздат, 1983.
11. Городецкий В.Б. Борьба в середине партии. М., Ф и С, 1965.
12. Городецкий В.Б. Книга о шашках. М., Детская литература , 1984.
13. Дунаевский А.И. Окончания в шашечной партии. М., Ф и С, 1965.
14. Злобінський А.Д. Комбінації в російських шашках . Київ, Здоров'я, 1985.
15. Калинин Д.М. , Становский М.М. Шашечный этюд. М., Ф и С, 1982.
16. Калашников І.Й. Шашки від новачка до майстра. «Тернопіль» ,1995.
17. Кириллов Ю.В. Искусство защиты. Нижний Тагил , 2004.
18. Кириллов Ю.В. Шлиф, или как выиграть партию. Нижний Тагил, 2005.
19. Крогиус Н.В. Психологическая подготовка шахматиста. М., Ф и С, 1975.
20. Крогиус Н.В. Психология шахматного творчества. М., Ф и С, 1981.
21. Куличихин А.И. История развития русских шапок. М., Ф и С, 1982.
22. Кукуев Н.А. 125 шашечных этюдов. М., Ф и С, 1950.
- 23 . Курс шашечных лекцій. Челябинск, 1995.
24. Лангин В.О. Загадки и парадоксы шашечной игры. ЛИК, 2000.
25. Литвинович В.С., Негра Н.Н. Курс шашечных дебютов. Минск , Полымя, 1985.
26. Литвинович В.С., Перченко И.Р. Школа позиционной игры. М., Ф и С, 1984.
27. Матвеев Л.П. , Новиков А.Д. Теория и методика физического воспитания. М., Ф и С, 1976.
- 28 . Маламед В.Р. Курс шашечных окончаний (ч. 1 – русские шашки) М . Ф и С , 1989
29. Миротин Б.А., Козлов И.П. Тактика в русских шашках. М., Ф и С , 1974.
30. Рамм Л. М. Курс шашечных начал. М., Ф и С, 1953.
31. Решетников В.В., Троцких Г.П. Василий Соков. М., Ф и С , 1985.
32. Русские шашкисты. М., Ф и С , 1987.
- 33 . Пуусеп Шашечный миттельшпиль « , 1983 .
34. Сидлин А.М. Как оценивать позицию в шашках. М., Ф и С , 1966.
- 35 . Соминский С.С. Комбинационные идеи в русских шашках. М., Ф и С , 1979.
36. Хацкевич Г.И. 25 уроков шашечной игры. Минск , Полымя , 1979.
37. Цирик З.И. Четверть века за шашечной доской. Харьков , Прапор, 1965.
38. Цирик З.И. Шашечный эндшпиль. М., Ф и С , 1959.
39. Цирик З.И. Шашки – моя жизнь , 2005 .
40. Цукерник Э.Г. Антология шашечных комбинаций. М., Ф и С, 1987.
41. Шмудьян Т.Л. Середина игры в шашки. М., Ф и С, 1954.

ДОДАТОК 2

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

ШАШКИ - 100

5.4. Етап початкової підготовки

Перший рік навчання

Розділ 1. Вступний історичний огляд

Зміст занять

Зміст занять такий же, як і в розділі шашки-64, однак слід звернути увагу на наступні теми:

Розгалуження гри у шашки на декілька систем. Історія походження шашок-100, Франція – Батьківщина стокліткових шашок. Чемпіони світу- від І.Вейса до О.Шварцмана. Зірки України в шашках-100 (Дарина Ткаченко, Ольга Левіна, Ольга Балтажи, Ісер Куперман, Михайло Корхов, Ростислав Лещинський, Вадим Вірний, Ігор Кірзнер, Юрій Анікеєв та інші гротмейстери екстра-класу). Успіхи шашкістів України в чемпіонатах світу та Європи з шашок-100 серед юнаків та дівчат (Дарина Ткаченко, Олена Пестунова, Владислав Фридман, Юрій Анікеєв, Олександр Малафєєвський, Артем Іванов, Олег Черняк, Іван Антоненко).

Методичні рекомендації аналогічні, що і в розділі

5.1 Розділ 2. Правила гри. Шашкова нотація

Зміст занять аналогічне розділу шашки-64.

Методичні рекомендації

Викладання матеріалу аналогічне розділу 5.1, однак слід звернути увагу на відмінності між правилами гри шашок-64 та шашок-100.

Далеко не всі діти, які вміють грати у шашки-64, знайомі з усіма правилами гри у шашки-100. Зокрема, деякі з них незнайомі з початковою позицією у шашках-100. Багато хто незнайомий з трьома відмінними правилами гри у шашки-100

- 1) бити більшість;
- 2) проста, яка побила через дамкове поле, залишається простою;
- 3) проста, яка щойно стала дамкою, має право бою лише наступним ходом.

Треба не шкодувати часу на якомога міцніше засвоєння дітьми цих основних правил. Вивчення цього матеріалу потрібно ілюструвати комбінаційними прикладами. Якщо потрібно, цій темі слід присвятити кілька занять з повторенням засвоєного матеріалу, перевіркою домашніх завдань, практичними вправами, в яких застосовуються ці правила.

При вивченні нотації звернути увагу, що у шашках-100 застосовується тільки цифрова нотація і відповідно ведеться запис.

Розділ 3. Порівняльна цінність шашок

Зміст занять та методичні рекомендації аналогічний відповідному розділу шашок-64, з урахуванням того, що центральні пункти в шашках-100 : 27,28,29 (24, 23, 22).

Розділ 4. Найпростіші закінчення

Зміст занять

Окрім прийомів, розглянутих у розділі шашки-64, вивчити тему: чотири дамки проти однієї.

Методичні рекомендації ті ж самі, що і в шашках-64.

Розділ 5. Як розпочинати партію

Зміст занять відповідає розділу «шашки-64».

Методичні рекомендації

Крім рекомендацій наведених у розділі «шашки-64», треба приділити увагу темі: «кліщі». З перших кроків учні повинні навчатися грати правильно. Одна з найважливіших задач на початку партії : не допустити кліщів. Цій темі можна приділити 3-4 заняття.

Розгляд дебютних пасток слід розпочати з удару «новачка» .

Другий рік навчання

Розділ 6. Загальна теорія: елементи тактики шашок

Форсований варіант і комбінація

Зміст занять та методичні рекомендації відповідають розділу 6 «шашки-64» .

Розділ 7. Елементи стратегії

Зміст занять та методичні рекомендації в цілому відповідають розділу 7 «шашки-64», з урахуванням того, що ключові пункти у шашках-100: 27,28,29 (24,23,22).

Декілька занять слід присвятити початковому знайомству з темповою теорією. Звернути увагу на відмінність темпової стратегії в відкритих та в класичних позиціях.

7.4 Відмінність флангів. Уразливі пункти дошки.

На відміну від шашок-64 ,в шашках-100 лівий фланг слабкіший за правий. Відсталими шашками є: 46 та 50 (5 та 1). Тому на початку партії слід розвивати як шашки лівого так і правого флангів,не зберігаючи лінії двійника незмінними.

Уразливими пунктами дошки у шашках-100,також як і в 64, є 47,48,49 (2,3,4). Вивчення цієї теми треба ілюструвати багатьма комбінаційними прикладами з кінцевими ударами на ці поля.

Розділ 8. Основні правила гри в ендшпілі

Правила гри у ендшпілі у шашках-100 подібні до тих, що і в шашках-64. На цьому етапі навчання слід ознайомитися з найпростішими прикладами прийомів, які вже розглядалися у шашках-64, а саме: опозиція, запирання, розпуття, вилка, правець, самооблога, ворота.

5.5. Етап попередньої базової підготовки

Розділ 1. Школа стратегії

Зміст занять

Зв'язок теорії з практикою. Оцінка позиції і вибір плану-фундамент шашкової стратегії. Зв'язки у центрі дошки(кліщі). Захват поля 29(22): позиції з напіврогаткою, рогаткою, закритою рогаткою. Колові позиції. Центральні та класичні позиції (знайомство з теорією темпів). Бортові шашки (особова бортова, бортова шашка 16(35), активна бортова). Сполучення шашок: 29,27(22,24) та 28,26(23,25). Зв'язки. Принцип щільності розташування шашок та принцип рівномірності розташування шашок на флангах.

Методичні рекомендації

Закінчився процес навчання шашкам-64, отримані перші тактичні навички на великій дошці, - прийшла пора зайнятися найважчим та найважливішим розділом гри - стратегією міжнародних шашок. Іншими словами, тренер починає закладку фундаменту школи, починає ставити гру.

Стратегічні схеми міжнародних шашок настільки різноманітні ,що прийти до прямої системи навчання, не відхилившись в ту чи іншу сторону, надзвичайно складно. Інколи,навіть можна почути думку провідних тренерів,що кращий засіб навчання стратегії - це просто гра тренувальних партій зі своїми учнями. А по ходу партії - розбір виникаючих стратегічних схем. Таким чином, зіграв багато партій, ми поступово починаємо орієнтуватись в основних стратегічних напрямках. Ігровий підхід має багато плюсів і його корисно і треба використовувати на тренуваннях. І все ж цій метод, як і деякі інші

(наприклад, вивчення стратегії безпосередньо за розділами, які традиційно викладаються у літературі) повинен спиратися на певну систему. Лише тоді фундамент школи виявиться довговічним, а це дозволить краще зрозуміти гру, добитися у майбутньому високих результатів.

Не допускати кліщів! Допущення цієї згубної зв'язки у середині дошки є найбільш розповсюдженою стратегічною помилкою при переході на велику дошку. На практичних прикладах необхідно засвоїти, що сполучення шашок 29 та 27 (22 та 24) може привести до небезпечних кліщів. Це відбудеться у тому випадку, якщо вдасться зв'язати центр супротивника за допомогою шашок 27 та 28 (23 та 24). Таку можливість давати супернику не можна.

Про захват поля 29(22). Одним з природних методів боротьби за центр є захоплення поля 29(22). Важливо вже з перших уроків пояснити учням , коли це стратегічно доцільно ,а коли-ні. Для цього необхідно ознайомитися з трьома, які виникають при шашці 29(22) ,типами позицій: напіврогаткою, рогаткою,закритою рогаткою .При вивченні цих тем важливо наголосити на головному:

1. Поле 29(22) не слід займати, якщо у супротивника є можливість отримати ідеальну напіврогатку (рогатку).

2. Поле 29(22) можна займати, якщо виникає напіврогатка з 2 або 3 шашками супротивника на великій дорозі або неекономічна рогатка.

3. Якщо суперник дає нам можливість отримати ідеальну напіврогатку або економічну рогатку, то її слід використати, намагаючись при цьому винищити сили супротивника на його лівому фланзі.

Кіл. Починаючи вивчати стратегію міжнародних шашок, необхідно з перших кроків прагнути до активної гри. Тому, як і у період вивчення російських шашок, нагальним залишається правило: «При першій можливості ставимо кіл».

1. Якщо суперник дає можливість поставити кол, то треба її використати .При цьому слід обов'язково враховувати два наступних моменту : а) кількість можливостей захисту кола повинна бути достатньою ,щоб відбити атаку супротивника на нього. При необхідності слід застосувати і непрямий захист кола ; б) кол не ставиться у тих випадках ,якщо він далеко від своїх сил, тобто є ізольованим.

2. Граючи проти кола, необхідно пам'ятати про важливу захисну роль шашки 49(2), котра дозволяє при нагоді звільнитися від кола шляхом його розміну.

Центр та класика. Теорія темпів. Поняття «центр» є основним у стратегії міжнародних шашок. Будь-який стратегічний план , будь-які позиційні маневри проводяться у тісному зв'язку з цим найважливішим поняттям. Як відомо, за шашковою дошкою йде постійне протиборство двох стратегій. В більшості випадків одна з них є центральною. Тому шашкіст, який недостатньо добре володіє цією стратегією, котрий не відчув сильні та слабкі сторони центра, не зможе успішно розігрувати і позиції іншого типу. Звідси випливає, що з перших кроків на великій дошці вивченню центральної стратегії слід надавати найважливіше значення.

Одночасно з початковими знаннями з гри центром слід познайомити учнів з так званими класичними позиціями. Ці позиції настільки часто зустрічаються у практичній грі, що знайомство з ними слід розпочати якнайшвидше і постійно вивчати їх у подальшому. Центральні та класичні позиції тісно пов'язані між собою і одночасне знайомство з ними досить природне. Протиборство центру та класики - основний мотив багатьох стратегічних битв на великій дошці. Часто можна спостерігати, як міцна центральна позиція починає набувати класичні обриси, поступово перетворюючись у невідгудну класику. Як же визначити вигідна чи невідгудна та чи інша класична позиція ? Як оцінити перспективи у боротьбі за центр? Тут нам не обійтися без елементарних відомостей з теорії темпів. Насамперед, необхідно навчитися арифметично визначати розвиток своїх шашок та шашок супротивника. Розміни змінюють темпове число. Корисно самостійно скласти таблицю зміни різниці у розвитку при різних найбільш поширених у практиці розмінах .Цих знань з теорії темпів на даному етапі навчання досить. На першому етапі вивчення класики необхідно також мати уявлення про роль золотої шашки (48- за білих або 3 –за чорних).

1. З перших ходів шашкової партії необхідно прагнути до захвату центру. Для цього треба намагатися за допомогою розмінів уперед випередити супротивника у розвитку. Власні шашки при цьому треба розташовувати у вигляді ударних колон.

2. Граючи центром, слід пам'ятати про можливість виникнення на дошці класичної позиції, у якій випередження у розвитку частіше всього є невідгудним. Тому сторона, яка має випередження у розвитку, повинна уникати класики.

3. Якщо ми відстали від супротивника у розвитку, то непогано привести гру до класичної позиції. Граючи класику, потрібно пам'ятати про роль золотої шашки. Бажано зберегти її на місці, залишаючи можливість розміну на лівому фланці.

4. Потрібно вміти у будь-який момент партії визначати різницю у розвитку білих та чорних. Знання числа p полегшує оцінку позиції.

Бортові шашки. Оцінка позиції з бортовими шашками на великій дошці доволі складна. Досі нам більш відомо про слабкість цих шашок. Однак, інколи, бортові шашки грають позитивну роль. У сучасній стратегії ми спостерігаємо вдалі плани, коли вже з перших ходів створюється бортова шашка (наприклад, шашка 26(25)). І все ж, на першому етапі навчання не варто рекомендувати учням проводити подібні плани. Необхідно так побудувати процес навчання, щоб поступово дійти до динамічного розуміння ролі бортових шашок. Враховуючи, що основним стратегічним напрямком на даному етапі навчання є боротьба за центр, роль бортових шашок слід оцінювати за їх користю для центральної стратегії. Слід розглянути наступні теми: особлива бортова шашка 26 (25); бортова шашка 16(35); активізація шашки 35(16); активна бортова шашка.

Сполучення шашок. У практичній грі часто зустрічаються різні сполучення шашок. Наявність на дошці того чи іншого сполучення вимагає окремих стратегічних планів. У кожному такому випадку є свої стандартні маневри. На перших порах потрібно навчитися правильно визначати - вдале чи невдале є дане сполучення. Поки що доцільно розглянути два види сполучень: 29, 27 (22,24) та 28,26 (23,25). Приклади вдалого (при володінні центром та випередженні у розвитку) та невдалого, коли вони можуть стати об'єктом атаки, сполучення шашок 29,27 (22,24). Основна слабкість сполучення шашок 28,26 (23,25) є можливість для супротивника організувати комбінаційні загрози зі свого довгого флангу.

Зв'язки. Недоцільність на першому етапі навчання створення зв'язки свого правого флангу. Способи розв'язки правого флангу. Небезпечна зв'язка лівого флангу. Оцінка зв'язок за економічністю.

Принцип щільності розташування шашок. Недоліки позиції при недостатньо щільним розташуванням шашок:

- а) решето, яке часто використовується за допомогою тактичних загроз;
- б) розрив по флангам, який приводить до серйозного погіршення позиції.

Під час партії потрібно прагнути до щільного розташування своїх шашок. Намагатися при цьому будувати їх клином у ударні колони.

Принцип рівномірності розташування сил по флангам. Оцінка позиції суттєво залежить від рівномірності розташування шашок. Нерівномірне розташування їх по флангам часто приводить до атаки, а потім і до прориву на слабкому фланзі. Під час партії необхідно постійно слідкувати за рівномірністю розташування шашок по флангам. У випадку переважанні одного з флангів інший може стати об'єктом атаки суперника.

Водночас потрібно слідкувати і за розташуванням шашок супротивника. Примітивши слабкість одного з флангів, - скерувати туди атакуючі дії. Тема: основні правила ведення атаки викладається, як і в розділі «шашки-64»

Розділ 2. Техніка розрахунків варіантів – викладається так, як і в шашках -64.

Розділ 3. Історія шашок

Зміст занять

Перші дослідження теорії шашок-100. Французька та голландська школи. Творчість І. Вейса, Г. Гогланда, О. Молімара, М. Фабра, М. Райхенбаха, Б. Шпрінгера. Чемпіони світу П.Гестем, П. Роозенбург. Їх внесок у розвиток теорії шашок. Створення ФМЖД, впорядкування розигрань звання чемпіона світу. Започаткування юнацьких та жіночих чемпіонатів світу. Внесок Т. Сейбрандса та Х. Вірсеми у шашкову теорію. Шашки-100 в Україні. Творчість провідних шашкістів України.

Методичні рекомендації

1894 р. – засновник комбінаційного стилю гри, «Наполеон шашечниці», француз І.Вейс став першим чемпіоном світу.

Захоплююча боротьба французьких та голландських шашкістів за світову шашкову корону.

П. Гестем – розробник теорії гри у класичних позиціях .

Творчість П. Роозенбурга – переворот у теорії шашок-100 , розробка теорії гри у колових позиціях .

1948 р. – заснування ФМЖД .

Т. Сейбрандс – майстер атаки . Методи розігрування центральних позицій , реалізації темпової переваги у творчості Сейбрандса .

Харків , 1953 р. – перший великий турнір із стокліткових шашок на радянському просторі .

Киянин І. Куперман - десятиразовий чемпіон світу . Внесок І. Купермана в популяризацію шашок-100 . Приклади з творчості І. Купермана .

Роль харківської школи у розвитку шашок-100 на Україні . Творчість найвідоміших представників цієї школи .

Розділ 4. Тактика гри в міжнародні шашки

Зміст занять

Елементи комбінаційної техніки : усунення « зайвих » шашок та « залучення » потрібних , відкриття слабких полів , створення вільного темпу , прохід у дамки з вільним темпом , створення обмеження для дамки супротивника . Необхідність точного розрахунку наслідків комбінації .

Типові удари : удар новачка , крюк , драбина , місток , рикошет , каблук , турецький удар , удар Манурі , удар Наполеону , трап , нормандський удар , швейцарський удар . Комбінації , характерні для типових позицій .

Методичні рекомендації

Хоча на даному етапі навчання більше уваги приділяється стратегії та закінченням , тактика продовжує відігравати винятково важливу роль .

Для розвинення комбінаційного зору потрібно вивчити признаки наявності комбінації . Недоліки позиції , які приводять до комбінації : послаблення дамкових полів , решето , зв'язки . І навпаки, активні елементи , які допомагають провести комбінацію : ударні колони , « кулаки » , ясність фінальних ударів .

Вивчення комбінаційної гри треба проводити у тісному зв'язку з позиційною грою . При вивченні кожною стадії шашкової партії слід приділяти належну увагу комбінаціям , характерним для даної стадії гри .

У шашках - 100 позиції розподіляють на наступні типи: відкриті (центрові), класичні, колові, позиції зі зв'язками. Для кожного типу позиції характерні типові комбінації, при вивченні типових позицій потрібно звертати увагу на те, які позиційні помилки приводять до комбінації, яких характерних ударів слід остерігатися у даній позиції, а також як велика позиційна перевага завершується комбінацією.

Оволодіння комбінаційною майстерністю допомагає розвинути далекий і точний розрахунок. При вивченні комбінаційної гри необхідно приділяти увагу наслідкам комбінації, контркомбінаціям, невідворотним загрозам, помилковим комбінаціям тощо.

Розділ 5. Дебютна підготовка

Зміст занять

Найважливіші дебюти: класична теорія і сучасна практика. Принципи складання індивідуального дебютного репертуару. Зв'язок дебюту з міттельшпілем.

Методичні рекомендації

На даному етапі навчання учні повинні ознайомитися, на рівні 7-8 ходів, з наступними дебютами:

1. 32- 28 17-22; 2. 32 -28 18-23; 3. 32-28 19-23; 4. 32-28 18-22; 5. 32-28 20-24; 6. 32 -28 16-21; 7. 33-28; 8. 33-29; 9. 34-29; 10. 31-27; 11. 34-30;

Методика викладання основних принципів гри в дебюті така сама, як у розділі шашки-64, однак слід приділяти більшу увагу темповій теорії, ролі розмінів у боротьбі за центр. Розділ несподіванки у дебюті, вибір позиційного плану в дебюті викладається як і в шашках -64.

Розділ 7. Проблеми дебютної стратегії

Зміст занять та методичні рекомендації такі ж як і в шашках -64.

Розділ 8. Техніка закінчень. Типові позиції

Зміст занять

Розмін, темп, опозиція. Основні технічні прийоми. Петля, відкидання. Вилка та ланцюжок. Розпуття. Замикання. Комбінації у ендшпілі. Перекриття. Любки. Стовбняк. Трамплін. Западня. Самообмеження. Ідея Манурі. Відрізання по великій дорозі. Переплетення. Заплутування. Відрізання по двійнику. Відрізання по трійнику. П'ять дамок проти двох.

Методичні рекомендації

Коли у супротивників залишається на дошці мало шашок (близько 6-7), гра вступає у заключну стадію – у ендшпіль. Помилково вважати, що боротьба гасне. Інколи тільки тут і вдається перетворити позиційну перевагу у матеріальну, а потім її реалізувати її. Нічия теж не свідчить про зменшення напруги у боротьбі: врятувати гіршу позицію буває важче, ніж виграти партію.

У ендшпілі потрібно керуватися логікою, а не фантазією (що необов'язково у середині партії). Спочатку необхідно скласти план, спланувати найкраще розташування шашок і лише потім, виваживши усі особливості позиції та взявши на облік кожен темп, робити остаточний розрахунок варіантів.

Проведення простої в дамки та полювання на дамку – дві типові мети у ендшпілі. Навколо них і точиться боротьба. Використовуються усі бойові засоби: і обмеження рухливості, і зв'язка, і комбінаційний удар, і жертва шашки, і гра на темпи... Разом з цим характер гри у ендшпілі досить своєрідний, так як на дошці з'являються нові бойові одиниці – дамки, рухливість яких різко збільшує роль маневру.

При вивченні цієї стадії партії головне – не запам'ятовування позицій, а засвоєння прийомів та методів гри у них. Хоча розбір варіантів і важливий, проте головну увагу слід приділяти складанню плану та врахуванню тактичних моментів, які зустрічаються у ендшпілі, що розбирається.

Закінчення, які вивчаються у шашках - 100, доречно розподілити на три групи:

1. Учбові – їх мета продемонструвати якийсь прийом або цікаву ідею;
2. Стандартні – найбільш поширені у грі типові закінчення, докладно вивчені у теорії;
3. Практичні – позиції, які взяті із зіграних партій.

Найбільшу увагу слід приділити стандартним закінченням (закінчення з чотирма бойовими одиницями). У них кінцевий результат правильної гри відомий, знайдені і кращі методи реалізації переваги, і кращі засоби захисту. Тому при грі у таких закінченнях, інколи досить важкий, на перший план виходять знання. Якщо у партії виник складний ендшпіль, його потрібно звести, інколи за допомогою розмінів, спрощення позиції, до відомого стандартного закінчення, а тому зрозуміло, як важливо завчасно знати, які з них виграшні і які нічийні.

Для стандартних закінчень характерно: а) рекомендує мій теорією план гри підходить для великої кількості подібних позицій, а не тільки для положення, що розбирається; б) як правило, не потрібно здійснювати точну послідовність ходів; в) підсумок правильного розігрування часто не залежить від того, чия – Б. чи Ч. – черга ходу.

При вивченні стандартних закінчень корисно розділити їх на групи. Ендшпілі деяких груп мають типову для них особливість, котра називається деталь. На цьому етапі навчання потрібно оволодіти методами гри у одній з найбільш важливих груп закінчень – закінчення з деталлю Манурі (Ч. п. 45, яка затримана Б. Д. 50).

Коли у такому ендшпілі великою дорогою володіє Ч. Д., а Б. намагаються провести через неї свою просту, то виникає проблема: як змусити Ч. Д. піти звідти? Цієї меті послугують чотири наступних побудови за білих:

- 1) петля Соньє; 2) петля Мертенса; 3) бортова подвійна петля; 4) петля Лебре.

Після вивчення цих закінчень, можна приступати до розгляду різних ендшпіль з деталлю Манурі, а саме:

- а) у чорних дамка та проста (детальна);
- б) у чорних дамка та дві прості;
- в) у чорних дамка та три прості.

5.6. Етап спеціалізованої базової підготовки

Стратегія і тактика, практичний аналіз навчальних партій

5.6.1. Удосконалення стратегічної й тактичної майстерності

Тренер відбирає для розгляду партії та позиції із складним стратегічним і тактичним змістом . Основні завдання аналізу : розкриття суті стратегічних і тактичних задумів ; визначення критичних моментів у перебігу партії ; оцінка реальної якості здійснених у грі загальних планів і конкретних рішень ; висновки про головні помилки та про те , як слід було діяти натомість ; практичні висновки . Робота над помилками .

Як приклади , цікаво підібрати позиції з практики , в яких гравці високого рівня не знайшли замаскованих рішень . Докладне вивчення і аналіз наступних дебютних систем :

- 1) голландська партія ;
- 2) боротьба за центр після 1. 32-28 17-22 2. 28:17 11:22 та 2... 12:21 ;
- 3) огляд варіантів , які виникають після 1. 32-28 19-23 ;
- 4) дебют Дюмона , основні схеми ;
- 5) відкриті та закриті схеми у дебюті 1. 32-28 18-23 , атака Гоогланда та атака Молімара ;
- 6) система 1. 33-28 , дебюти 1... 18-23 , 1... 18-22 , 1... 17-21 ;
- 7) дебют Розенбурга (1. 32-28 16-21) , основні та відмовні варіанти ;
- 8) дебют 1. 32-28 20-25 , основні ідеї ;
- 9) система Шпрінгера , 1. 31-26 ;
- 10) система 1. 31- 27 , можливість приведення гри к відомим варіантам , ідеї дебюту 1. 31-27 19-23 2. 33-28 ;
- 11) система 1. 33-29 , колові схеми , ідеї дебюту 1...19-23 2. 39-33 , дебют Келлера , система 1. 34-29 ;
- 12) система 1. 34-30 , колові побудови у дебюті 1...20-25 2. 30-24 ;
- 13) система 1. 35-30 , можливість переходу до колової гри , схеми зі зв'язкою свого правого флангу.

Особливу увагу приділити такій формі підготовки , як аналіз спортсменами власних партій , порівняння їх з рекомендаціями до відомих дебютних варіантів . Фахівці вважають , що це головний засіб самовдосконалення , що зростання майстерності шашкіста неможливе без критичного осмислення своєї творчості , порівняння її з творчістю найсильніших шашкістів.

5.4.2. Удосконалення позиційної майстерності

Про позиційну гру написано чимало книг . Деякі обов'язково слід вивчити . І перш за все книгу М. Каца «Уроки стратегії на 100 клітках» . Шашкістам з груп спортивного удосконалення корисно ознайомитися з кращими зразками польської літератури , такими як чудові книги Е. Бужинського “ Strategii i taktyce “ , “ Warcabowym Abecadle “.

Рекомендовано також вивчати збірки партій найбільш позиційних шашкістів.

Типові позиції

1. Гра центром .

Вивченню цієї теми слід приділити особливу увагу . Під час шашкової партії йде протиборство двох стратегій . У більшості випадків одна з них є центральною . Тому без фундаментального знання гри центром дуже важко правильно проводити і інші стратегічні плани .

При вивченні цієї теми спочатку краще розглянути позиції , котрі демонструють ефективність центральної стратегії . Іншими словами , побачити за рахунок чого володіння центром приносить успіх , до яких позицій треба прагнути , як технічно грамотно закінчити при цьому партію . Наступний етап : вивчення такого прийому захоплення центру , як поступове обмеження руху сил супротивника . Основа цієї стратегії – постійне намагання випередити суперника у розвитку .

Далі можна переходити до вивчення теми : « Вторгнення на ключеві центральні поля » , а саме :1) Атака Гоогланда (вторгнення на поле 22 (29)) ; 2) вторгнення на поле 23 (28) ; 3) вторгнення на поле 24 (27) .

Захоплення центру при бортових шашках супротивника (випадки , коли бортові шашки є слабкістю позиції і сприяють захопленню центра) .

2. Класичні позиції.

Класичні позиції (класика) – один з найцікавіших та найцікавіших розділів шашкової гри . Перші відомості про класику учні вже отримали : вміють визначати різницю у розвитку сторін , знають, що у класичних позиціях корисніше відставати у розвитку , тобто мати запасні ходи . Щоб вірно оцінювати ту чи іншу класичну позицію необхідно враховувати багато факторів , вивченню котрих потрібно зайнятися на даному етапі : 1) Перерозвиток; 2) Відсталі та провислі шашки; 3) Захоплення обох кутів; 4) Роль олімпійку; 5) Значення золотої шашки; 6) Контроль над полем 27 (24) ; 7) Вторгнення по Гестему; 8) Вторгнення 27-22 (24-29) .

Серед великої кількості класичних позицій є такі, котрі давно та постійно зустрічаються на практиці: 1) Позиція Боннара; 2) Позиція Боннара з переміною кольору; 3) Позиція з партії Дибман – Кіндеріс; 4) Позиція Вольдубі; 5) Позиція з партії Баба Сі – Гордейн; 6) Позиція Ріку .

Ці ключові позиції потрібно відокремити та запам'ятати . Для зручнішого запам'ятовування , їх потрібно вивчати у такому порядку : спочатку три позиції по 9 шашок , потім три позиції по 10 шашок . Кожну з цих трійок об'єднує не тільки однакова кількість шашок , але й інші якості . Учбовий матеріал потрібно добирати таким чином , щоб на конкретних прикладах показати практичне значення даних позицій .

При вивченні інших прикладів основна увага приділяється ідеям та принципам правильного розігрування класичних позицій . Для кращого освоєння стратегічної суті позицій , її корисно самостійно аналізувати .

3. Колові позиції.

Учні вже володіють певними знаннями про колові позиції , які займають у стратегії міжнародних шашок важливе місце.

«При першій можливості ставимо кіл » - це спрощений заклик був взятий на озброєння на початку навчання . За його допомогою вироблялось прагнення до активної гри з перших кроків . При цьому врахування контргри супротивника розглядалось лише для забезпечення захисту колової шашки від нападу . При вивченні «Гри центром» розглядались захоплення центрального пункту 24 (27) та пов'язані з постановкою кола активні плани гри у центрі .

Зараз потрібно приступити до більш докладного вивчення колових позицій. Особливу увагу при цьому слід приділити планам активної гри проти кола . Це допоможе учням вірно оцінювати наслідки постановки кола незалежно від того , хто її здійснює : ми чи супротивник .

Засоби гри проти кола різноманітні. Велику увагу потрібно приділити планам, пов'язаним з атакою колової шашки та використанням послаблених полів у коловій побудові супротивника . Різноманітні стратегічні прийоми , які потрібно розглянути :

1. Атака колової шашки (прорив на коловому фланзі ; підрив на коловому фланзі) . Використання послаблених полів у грі проти кола .

2. Перевантаження колового флангу .

3. Блокування флангу , протилежного коловому . Використання активної бортової шашки 15 (36)

4. Кіл Роозенбургу .

5. Схема Боннару .

6. Подвійний кіл .

4. Гра проти центру.

Учні вивчили засоби гри центром та переконались у ефективності центральної стратегії . Тільки чітке уявлення про можливості центральної позиції дозволяє розраховувати на успіх гри проти неї . Незабуваючі про силу центру , потрібно вчитися виявляти дефекти , інколи достатньо приховані , у центральних побудовах . Відсутність ударних колон , яке приводить до провислості , рихлості центру , його малорухомість , нерівномірність у розташуванні шашок , перерозвиток , який зменшує до мінімуму

корисні ходи – це основні недоліки , які надають можливість вдалої гри проти центру . У більшості випадків послаблений центр або підпадає під зв'язку (часто це згубні кліщі) , або охоплюється (попадає в облогу) з флангів . Коли супротивник веде гру у центрі , зайняв поле 29 (22) , вдалою може виявитися контргра за допомогою вже відомих побудов : напіврогатки , рогатки , закритої рогатки . Різноманітні прийоми боротьби проти центру :

1. Гра проти шашки 28 (23) та створеного біля неї центру . Підкова .
2. Гра проти вторгнення на ключові центральні поля : а) гра проти шашки 23 (28) ; б) гра проти сполучення 24 , 23 (27, 28) ; в) гра проти шашки 22 (29) ; г) гра проти сполучення 22 , 23 (29, 28) .
3. Охоплення центральної позиції зі флангів .
4. Напіврогатка .
5. Рогатка .
6. Закрита рогатка .

5. Бортові шашки.

Вивчаючи попередній матеріал , учні неодноразово спостерігали різну роль різних бортових шашок у різних типах позицій . На першому етапі навчання підхід до проблеми бортових спрощений . Однак, вже при вивченні « Гри центром » на етапі спортивного вдосконалення більш чітко показується , як часто слабкість бортових шашок сприяє захопленню центра . У той же час, у грі центром з опірною трійкою роль бортових (складових трійки) була позитивною . При вивченні класичних позицій (наприклад , тема « Два кути ») також можна зрозуміти важливу роль бортових шашок . Взагалі , розглянути стратегічну роль різних бортових шашок у всій різноманітності дуже важко . Тому краще сконцентрувати увагу на найбільш значущих для практики бортових шашках – особливій бортовій 26 (25) та активній бортовій 15 (36) .

Особлива бортова шашка 26 (25) .

Оцінка позицій з цією шашкою складна . Спочатку краще розглянути випадки , коли шашка 26 (25) є слабкістю позиції , недоліки бортової 26 (25) , які виявляються у її невдалому сполученні з шашкою 28 (23) .

Після цього можна переходити до прикладів , в котрих захоплення бортового поля 26 (25) , був основним стратегічним задумом та призвів до успіху . Потрібно розглянути три стратегічних напрямки , можливих при захваті поля 26 (25) :

1. Тиск на короткий фланг супротивника з ідеєю прориву .
 2. Боротьба за ініціативу на довгому фланзі супротивника при гальмуванні його короткого флангу за допомогою шашки 26 (25) .
 3. Гра на економічне обмеження та фіксацію ударної колони на короткому фланзі супротивника .
- Активна бортова шашка 15 (36) .

Позиції з цією шашкою складні та цікаві . Стратегія і тактика у них сплетені особливо тісно . Потрібно розглянути позиції , у котрих шашка 15 (36) грає позитивну роль . Потім перейти до розгляду позицій , де шашка 15 (36) є слабкістю (два основних плану у грі проти активної бортової : тиск на довгому фланзі супротивника та у центрі ; тиск на короткому фланзі супротивника . Важлива особливість позицій з шашкою 15 (36) – використання її для тактичних операцій .

6. Зв'язки.

Вже на початковому етапі навчання учні отримали початкові відомості про зв'язки , причому , у підґрунті оцінки позицій , що виникають , був принцип економічності . У подальшому підхід до проблеми зв'язки стає більш гнучким та динамічним . Достатньо пригадати застосування такого прийому як само стиснення або проблему резервних ходів у закритій рогатці . Бажано докладно розглянути деякі поширені види зв'язок .

1. Основна зв'язка короткого флангу . Серед великої кількості різних зв'язок короткого флангу найбільше практичне значення має зв'язка ударного кулаку на цьому фланзі .
2. Деякі зв'язки довгого флангу .

7. Різні стратегічні прийоми.

Розглядаються різні стратегічні прийоми , котрі не розглядалися вище . Вони мають самостійне значення та є основним стратегічним мотивом багатьох позицій .

1. Розбиття класики з подальшим захопленням центру .

2. Само затиск довгого флангу .
3. Невдале сполучення шашок .
4. Атака флангу . Прорив .
5. Позиційна жертва .
6. «Замороження « короткого флангу суперника випадом 28-22 (23-29) .

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонов В.П. Комбинация . Международные шашки . М . , Ф и С , 1984 .
2. Агафонов В.П. Курс дебютов в международные шашки . М . , Ф и С , 1988 .
3. Барский Ю.П. На 100 клетках . М . , Ф и С , 1985 .
4. Барский Ю.П. Курс шашечных окончаний (международные шашки) М . , Ф и С , 1989 .
5. Безверщенко О. П. Тактика гри в міжнародні шашки . Київ , Здоров'я , 1982 .
6. Burzynski E. Cudowny swiat warcabow . Szczecin , DWH Warcpol . , 2005 .
7. Burzynski E. Strategii i taktyce , Szczecin , DWH Warcpol . , 1997 .
8. Burzynski E. Warcabowym Abecadle , Szczecin , DWH Warcpol . , 2000 .
9. Бужинский Э.З., Шаус Я.Л. Теория и практика международных шашек . М . , Ф и С , 1985 .
10. Булат В.Э., Свизинский В.И. , Хацкевич Г.И. Комбинации в международных шашках . Минск , Полымя , 1986 .
11. Wiersma H. Wiersma over Sijbrands tegen Andreiko . Utrecht , Het Spectrum , 1974 .
12. Гантварг А. А. 50 поединков на 100 клетках . Минск , Полымя , 1986 .
13. Кац М. Уроки стратегии на 100 клетках , Минск , Белпринт , 2000 .
14. Козлов И. П. Самоучитель игры в стоклеточные шашки . М . , Ф и С , 1965 .
15. Колодиев Ю. В. Сто клеток и тысяча тайн . Киев , Реклама , 1982 .
16. Куперман І. І. На чорних діагоналях . Київ , Веселка , 1976 .
17. Куперман І. І. Стратегия в стоклеточных шашках . М . , Ф и С , 1964 .
18. Куперман І. І. Шашки на стоклеточной доске. Киевская фабрика набора , 1967 .
19. Куперман І. І. Тактика в стоклеточных шашках. М . , Ф и С , 1966 .
20. Куперман І. Комбінаційна гра у міжнародних шашках . Київ .
21. Куперман І. І. Позиционная игра на стоклеточной доске. Киев, Здоровье, 1973.
22. Куперман І. І. Школа игры в стоклеточные шашки . Киев , Здоровье , 1970
23. Лещинский Р.С. Победа советских шашкистов в Бамако . Киев , Здоровья , 1984 .
24. Лещинский Р.С. Стратегия и тактика в международных шашках. Киев, Здоровья, 1988.
25. Мозер И. Шашечные окончания. М . , Ф и С , 1963 .
26. Полянская Н.В. Кудесницы шашек. М . , Ф и С , 1987 .
27. Sijbrands T. Ton Sijbrands, Jules Welling . Utrecht , Het Spectrum , 1973 .
28. Шаус Я. Л. Школа игры в международные шашки . М . , Ф и С , 1981 .
29. Щеголев В. И. От новичка до чемпіона . М . , Ф и С , 1969 .

ДОДАТОК 3

Використання комп'ютерної техніки для підготовки юних шашкістів

Широке впровадження інформаційних та комп'ютерних технологій у всіх сферах людської діяльності внесло істотні зміни в методики спортивного тренування шашкістів.

Поява комп'ютерів , що грають на гротмейстерському рівні , ліквідувала відкладання партій та їх догравання . За допомогою комп'ютерів стало легше готуватися як до турнірів , так і до окремих супротивників . Сучасна шашкова теорія дебютів розвивається стрімко .

Створення баз даних та поява Інтернету привели до колосальної швидкості розповсюдження інформації .

Сучасні ноутбуки практично не поступаються стаціонарним комп'ютерам та дозволяють спортсменам під час змагань на виїзді користуватися будь - якими обсягами інформації .

Поряд з базовими методами підготовки з'явилися нові , засновані на використанні персональних комп'ютерів (ПК) , шашкових програм та Інтернету .

Спеціальна підготовка юних шашкістів на сучасному етапі одержує додаткові можливості , які раніше неможливо було технічно реалізувати :

1. Персональний комп'ютер дозволяє ефективно виконувати збір , систематизацію, зберігання шашкової інформації , тактичний аналіз позицій на недоступному біологічному шашкісту по глибині рівні .

2. Підвищилися інтенсивність занять з рішенням тренувальних і контрольних завдань , з перевіркою численних «бічних» відгалужень і варіантів , з акцентом уваги на найважливіших тонкощах і нюансах у них .

3. Розширилися можливості подачі навчального матеріалу , істотно поглибилася їх диференційованість за рівнем складності й тематичної спрямованості . Включення комп'ютерних програм у навчальний процес допомагає побудувати його з урахуванням індивідуальних особливостей учнів , зробити цей процес динамічним і наочним .

4. Підвищилася зацікавленість і посилилася мотивація на тренуваннях завдяки почуттю новизни .

5. Інтернет відкрив дорогу у новий мир спілкування . Наявність численних ігрових сайтів дозволяє в будь – який час знайти рівноцінного спаринг – партнера . Це істотно підвищує інтенсивність ігрової практики шашкістів , що дуже актуально для районів, далеких від центрів шашкового життя .

6. Значно полегшується робота тренера , що використовує методичний матеріал, закладений у навчальний програмі , створений з узагальненням досвіду кращих шашкових методистів .

7. При наявності ПК в учня спрощуються складання плану його самостійної роботи, її проведення , контроль якості виконання .

Але при цьому роль і відповідальність тренера , що використовує комп'ютерні методики , зростає , тому що саме він планує й визначає весь етап тренувального процесу . Комп'ютер не замінює тренера й процесу живого спілкування з ним , а тільки розширює педагогічні можливості .

Багатьом молодим шашкістам , що стали в останні роки гросмейстерами , саме комп'ютерні програми дозволили в досить стислий термін підвищити свою шашкову кваліфікацію , поліпшити тактичне бачення й стратегічне розуміння позиції . По –справжньому продуктивну роботу на змаганнях і в тренувальному процесі як шашкіста – практика , так і тренера неможливо представити без використання комп'ютерних шашкових програм : інформаційних , навчальних та ігрових .